

I. H. 5. Neustadt 1870

PROGRAMM

des

kaiserl. königl. Gymnasiums

zu

Rudolfswerth (Novomesto)

veröffentlicht

am Schlusse des Schuljahres 1870.

Inhalt:

- A. Abhandlung: O glasu in naglasu našega knjižnega jezika. Von P. Stanislav Škrabec.
B. Schulnachrichten, von der *Direction*.

HOFFMEYER'SCHE BUCHHANDLUNG
V. ZATVODU SV. STANISLAVA

Laibach 1870.

Druck von Ign. v. Kleinmayr & Fed. Bamberg.

Verlag des k. k. Gymnasiums.

Handwritten: 1882

PROGRAMM

Einheitliche Organisation

Einheitliche Organisation

Einheitliche Organisation

Einheitliche Organisation

Einheitliche Organisation

Einheitliche Organisation

Einheitliche Organisation

O glasu in naglasu

našega knjižnega jezika v izreki in pisavi.

Bral sem sicer, da so „enaki pokusi za naše narečje gurača in potrata zlatega časa, koristi pa ne donšajo,“ bral sem tudi smešno zasmehovanje nekedanjih pomenkov o tako zvanem parlamentarnem jeziku v Novicah, in vendar hočem pisati „o glasu in naglasu.“ V obrambo te svoje predrznosti moram pač vprašati, ali se mar ne govori in ne zavija v vsaki vasi drugači, ali pa nam znabiti res naša pisava tudi izreko tako natanko določuje? Slednemu je znano, da je naša abeceda nepopolna, in ravno taka toraj tudi naša pisava. Ali bi pa ne bilo zdravi pameti nasprotno ravnanje zavoljo pomanjkljive abecede in pisave tudi izreko habiti in pačiti? Ali bi ne bilo to, kar se navadno imenuje „narobe svet?“ — Pravljica pripoveduje o mačehi, ki je vzela teslo v roke ter svoji ljubi hčerki predebele nožice obtesala, ko je videla, da so jej premajhni sirotkini zlati čreveljci. Res da znabiti ne gre primerjati našega pravopisa se zlatimi čreveljci, sicer pa se mi prilika ne zdi pre-slaba, in kedor bi hotel jezik kvariti zavoljo pomanjkljivega pravopisa, ta mora pač zelo enake umnosti biti z ono mačeho.

Pa mi bo odgovoril kedo: „Tega ne bomo! Le govorimo, kakor govorimo!“ Saj res, govorimo kakor govorimo! O kako lepo in prijetno bo poslušati modro govorjenje izobraženih mož iz raznih krajev naše domovine, ko bo vsaki zavijal, kakor ravno v njegovem

kraju zavijajo, ko bo vsaki krožil, kakor ravno v njegovem koncu priprosti narod kroži! Gotovo, pomanjkanje določnega zbornega jezika sili mnoge sicer za svoj jezik vnete Slovence raji nemški, ali kakor si bodi govoriti, kakor da bi slovenščino priprosto robili ali pa z nenavadno izreko drugim v smeh služili.

Ako pa niti v pisavi niti v priprosti sadanji izreki keterega posameznega kota naše domovine ne najdemo določene prave izreke našega jezika v omikanem govoru, ampak jo moramo iz priproste navadne izreke še le posneti in iztrebiti, in z jezikoslovnimi in zgodovinskimi dokazi zatrditi, zdi se mi, da ne bo zasmehovanja vredno prazne slame mlatil, kedor se loti tacega dela; saj pač vsak dan čutimo veliko potrebo, da se ta reč enkrat določi in vstani, in potem tudi resnično v rabo spravi, ter tako sčasoma zmešnjiavi konec stori.

Druga potreba, ki mi je bila pri mojem delu pred očmi, tiče se našega novega slovenskega besednjaka. Enake dela se pri nas ne morejo vsacih deset let nove delati; treba je toraj skrbeti, da bo zdaj, kedar bo, kolikor mogoče popolnoma. Nikakor pa se ne more besednjak, kateri nima le navadnim vsakdanjim potrebam ustrezati, temuč vrhu tega zadoščeovati tudi vsem zahtevam jezikoslovne vednosti na današnji visoki stopnji, nikakor se ne more tak besednjak popolnoma imenovati, ako se v njem glas in naglas, to je izreka vsaktere besede natanko zaznamovana ne nahaja.

Ne bo sicer treba ravno nove abecede si umišljati, kakor smo jih po pravici uže siti, ali treba bo pa vendar preudariti, kako bi se dala tudi brez posebno čudnih novo iznajdenih črk prava izreka v besednjaku natanko določiti, tako, da se bo podoba besede kar naj menj mogoče razlikovala od nje podobe v dozdanjem navadnem pisu, in da se bo taka pisava lahko brž tudi v splošno rabo spravila.

Potem pa, da je naglas v učenem besednjaku našega jezika neogibno potreben, tega pač ni sila na dolgo in široko dokazovati. Ako so soglasniki besede kosti, in samoglasniki meso, naglas je duša tega telesa. Kako bi zdaj brali grščino, da niso stari Grki naglasa tako natančno zaznamenjali? In vendar je v primeri z našim grški brž lažji imenovati ko težji. V latinščini je sicer šala vedeti naglas, da le vemo količino predzadnjega zloga; ali količino tega kakor drugih vedeti ni zmirom lahko, zato je v vseh dobrih

besednjakih natanko začrtana. Enako ali podobno se ravna v vseh družih jezikih, kjer vsakdanja pisava ni zadosti določna. Tako je Vuk v svojem srbskem rečniku količino in naglas skrbno zabeležil, tako tega tudi starejši hrvaški slovniki niso v nemar pustili. Zakaj bi se pač pri nas to smelo? Zato, ki je težavnejše?!

Glas in naglas pa se spreminja po raznih sklanjah in pregibanjih, kar gre slovnici učiti. Marsikaj bi bilo v naših prihodnjih slovnica tudi v tem oziru še želeti, v čemur nam je zgled hrvaška Mažuraničeva.

Tako, mislim, sem, kolikor je bilo naprej treba, pokazal, da moja naloga ni tako prazno delo, kakor bi menil kedo, ki ni še veliko premišljal o teh stvareh; sicer pa je želja po določenju naše zborne izreke že več ko enkrat bila razodeta, in kar jih je do zdaj z vednostjo o našem naglaševanju pisalo, skoraj vsi so nagovarjali, da bi za njimi še drugi to znanstveno in dejanjsko tolikanj važno stvar dalje preiskavali.

Ker pa se glas samoglasnikov mnogo ravna po naglasu, treba je naj prej govoriti o splošnih pravilih našega naglaševanja, potem posebej o posameznih glasovih prave izreke, in ko bode določen glas in glasu primerna pisava, na zadnje o naglasu poedinih besed raznih besednih plemen, kakor so in kakor se spreminjajo po sklanjah in pregibanjih.

Za letos prva dva dela.

I.

Stari jeziki indo-europskega plemena, tako posebno sanskrt, grščina, latinščina, litovščina imajo zdraven kratkih po zviševanju in podolževanju skoraj enako število dolgih samoglasnikov, in tako kratki, kakor dolgi morejo v besedi naglas dobiti, pa morejo tudi brez njega ostati; količina je tedaj v teh jezikih neodvisna od naglasa. Mej slovenskimi imata še zdaj to lastnost češčina in srbsščina; drugi, kakor ruski, poljski, gorenje- in dolenje-lužiški so dolžino popolnoma zgubili, v naši slovenščini pa se je ohranila le v naglašanih zlogih.

V naglasu se ujema sanskrt posebno z grščino, pa tudi z litovščino, in kedor bi imel potrebne pripomočke in pa veselje za to, zamogel bi, kakor se mi dozdeva, to tudi o prvotnem slo-

venskem naglasu dokazati, kateri se posebno očitno ujema z litovskim, kakor naj pozneje od slovenščine ločenega jezika. Kateri da pa je prvotni slovenski naglas, da se ravno iz te podobnosti naj lažje povzeti in dokazati. Ne češki, kakor je mislil Dobrovsky*, ampak gotovo tisti, kateri se z litovskim, grškim in starim indovskim naj bolj ujema, in to je, menim, sadanji čakavsko-hrvaški.

Po naglasu namreč se delijo sadanji slovenski jeziki na dve vrsti. Ena vrsta, severno-zapadni, naglašujejo po kaj lahkem pravilu, ali predzadnji zlog več-zložnih besed, kakor poljščina, ali pa prvi, kakor češčina in oba lužiška narečja. Druga vrsta pa, južni in severno-vshodni, poudarjajo vsako posamezno besedo po nje lastnem prirojenem naglasu, tako, da je tu nemogoče, kako kratko in obeno pravilo dobiti, ki bi za vse primere veljalo. Jasno je toraj, da so ta narečja, ki so sicer mej sabo si bolj sorodna, kakor z onimi, tudi v naglasu si podobnejša, in da je toraj prvotna slovenščina naj prej na dva narečja se razcepila, ki sta zraven drugih razločkov tudi različno naglaševanje imela. Ko so bili Poljaki, Čehi in Lužičani že odločeni, imeli so stari Slovenci, Rusi in Srbi še popolnoma enak jezik in enako naglaševanje.

To prvotno naglaševanje se je naj bolje ohranilo v hrvaščini, v čakavskem narečju, in se skoraj popolnoma ujema z ruskim, kakor je Mažuranić jasno dokazal v progr. gimn. Zagrebske za leto 1860, le da je ruščina, kakor je bilo gori rečeno, dolžino zgubila. In ravno leto ujemanje je trden dokaz, da je ta naglas iz časa, ko ni bilo vmes drugih narodov drugačnega naglasa ali drugega jezika, ko so bili Rusi s čakavci, to je Istrani, Dalmatinci i. t. d. v nepretrgani zvezi en narod, enega jezika. Ker pa je sadanji tako zvani štokavski naglas, keterega rabijo Srbi, Bošnjaki in Hercegovinci, dasiravno od čakavskega popolnoma različen, vendar ž njim v razmerju stanovitnemu zakonu podvrženem, ni težko razumeti, da je ta pozneje iz čakavskega nastal, kar se tudi iz one razmere same za gotovo spoznati more. Naš slovenski je, kakor je opazil gosp. Podgorski v Novicah leta 1863, nekako v sredini mej čakavskim in štokavskim.

Čakavski naglas pa je trojen: na kratkih zlogih more le eden stati, in to je ostri ali potisnjeni; dolgi zlogi pa poudarjajo ali

* Glej „Ritth. deß hifter. Ber. f. Krain, März 1861,“ str. 18.

prvo polovico in to je dolgi potisnjeni naglas, ali pa drugo polovico, in to je dolgi potegnjeni naglas, ki se sicer imenuje mehki. Imeni „potisnjeni“ in „potegnjeni“ se mi zde pomenu primernejši, ko „ostri“ in „mehki,“ in imate zraven tudi same tisti naglas v svojem naglašem zlogu, ki ga imate zaznamenjevati; zato se bodem za naprej le teh imen držal.

V štokavščini in prvotno tudi pri nas pa imamo tudi na kratkih zlogih lahko potegnjen naglas, ki stoji proti potegnjenu na dolzih v ravno tem razmerju, kakor potisnjeni na kratkih proti potisnjenemu na dolzih, pada namreč na poslednjo polovico samoglasnika, in je nastal iz keterega si bodi onih treh, kedar je odskočil za zlog nazaj, namreč proti začetku besede na kratek samoglasnik.

Znamenja naglasa zapustili so nam stari Grki tri, ki se več ali menj tudi v sadanjih jezikih rabijo. Akut (´) bilo je znamenje naglašnega zloga sploh bodi si dolg ali kratek; gravis (˘) bilo je prav za prav znamenje nenaglašnega zloga; ker pa so brez-naglasni zlogi naj bolje tudi brez znamenja, rabil se je gravis namesti akuta v zadnjem zlogu v sredi stavka. Cirkumfleks (ˆ ali ˆ) je prav za prav znamenje zloženo iz akuta in gravisa, ter se je rabilo na dolzih zlogih, ki so iz dveh prvotnih nastali, ako je prvotno prvi bil naglašen, drugi pa ne; če pa je dolg zlog nastal iz dveh kratkih, katerih zadnji je imel prej naglas, dobil je tak dolg zlog akut, ali, kar je eno, na koncu besede v sredi stavka gravis. Iz tega bi se dalo posneti, da je imel grški jezik, enako sadanjemu čakavskemu narečju, tri različne naglase: enega na kratkih zlogih, na dolgih pa dvojnega, potisnjenega, ako je padal na prvo polovico samoglasnika (cirkumfleks), potegnjenega, ako na drugo polovico (akut). Cirkumfleks, kakor je jasno iz vsega tega, more le na dolgih samoglasnikih stati, akut pa lahko na dolgih in na kratkih. In tukaj se mi vidi grško poznamenjevanje pomanjkljivo; ker kakor je iz akuta in gravisa nastal cirkumfleks, tako bi bilo moralo nasproti iz gravisa in akuta na dolgih zlogih posebno znamenje nastati onemu nasprotne podobe, in akut bi bil le na kratkih samoglasnikih ostal. Ta pomanjkljivost se čuti na dolgih á, í, ú, ker se ne ločijo od kratkih á, í, ú.

Grške naglasne znamenja pa se rabijo v novejših jezikih kolikor in kakor je ravno kje potreba, sem ter tje tudi v vse

drugem pomenu. Mej slovenskimi jeziki jih je vvedel Vuk Štefanović v srbsčino, in sicer tako: Cirkumfleks, v podobi mesca z doli obrnjenimi roglji, v prvotnem pomenu za potisnjeni naglas na dolgem zlogu, pa zraven tudi za znamenje dolžine sploh; akut v pomenu, ki ga ima v grščini na dolgih zlogih, za znamenje dolgega potegnjenega naglasa; gravis, ki je v grščini le v nepretrgani zvezi besedi na koncu besede oslavljen akut v obeh pomenih, za znamenje potegnjenega naglasa na kratkih zlogih, in podvojen gravis za znamenje potisnjenega naglasa na kratkih zlogih. Mažuranić je v svoji slovnici za kratke zloge obe Vukovi znamenji nespremenjeno obdržal, znamenji za dolge zloge pa je spremenil eno z družim, pa tako, da je brez naglasno dolžino se sicer za to navadnim znamenjem, ležečo črtico nad samoglasnikom zaznamenal. Mažuranićevo rabo je vpeljal Podgorski v slovenščino in za njim Janežič v svojo slovnico. Ali Hrvatje, kakor je videti, niso je sprejeli vsi, ker se jim menda bolj prava zdi Vukova, katero zato gosp. Žepić v Nov. 1867, str. 353, tudi za našo slovenščino priporoča; in tako je zdaj zmešnjava tu in tam, celo ker imajo nekatere teh znamenj pri nas tudi že od prej svoj od srbsko-hrvaškega različen pomen.

Ta zmešnjava pa je nastala zato, ker se ni gledalo na to, da bi se naglas se znamenjem njegovi lastnosti primernim začrtal, in se ni količina v znamenjih ločila od naglasa. Ako namreč dolžino povsod, kjer je, bodi si zlog naglašen ali ne, z enacim lastnim znamenjem, navadno črto nad samoglasnikom, zabeležimo, ostaneta nam prav za prav le dva različna naglasa.

Poudarek more ali na prvo polovico dolzega, ali pa kratkega samoglasnika pasti, in to se tako na dolzem, kakor na kratkem samoglasniku zaznamjenja pomenljivo z nazaj, to je na prvo polovico, visečo črtico (gravis), ali pa pade na drugo polovico, in to se tako na kratkem kakor na dolzem samoglasniku naj boljše zaznamnjuje z naprej, to je na drugo polovico visečo črtico (akut): *bòb, žèna, mòž, hràst*. S takimi samemi na sebi pomenljivimi znamenji bi se mogel, mislim, naj lažje konec storiti sadanji zmešnjavi; bilo bi toraj to poznamenjevanje zelo priporočati tudi našim bratom na Jugu, katerih izgovoru se bode posebno prilegalo.

Ker pa je, kakor je bilo uže rečeno, v hrvaško-srbskem jeziku dvovrstno naglaševanje v navadi, čakavsko in pa štokavsko, in ker je naše slovensko nekako v sredi mej tema dvema, nastane vpra-

šanje, v kateri razmeri stoji čakavsko proti štokavskemu in narobe, in v kateri naše proti obema, kedaj se ravna po enem in kedaj po družem, in kedaj se razlikuje od obeh?

Razmera mej čakavskim in štokavskim je po Mažuraniću tale:

- a) Vsaki čakavski naglas v sredini in na kraju besede odskoči v štokavščini za zlog od kraja in to kakor dolgi potegnjeni, ako je oni zlog, na katerega pade v čakavščini dolg, in kakor kratko potegnjeni, ako je kratek, n. pr. čak.: *glavà, vodà, dobròta, neznàm, nedàm*; štok.: *gláva, vóda, dóbrota, nèznam, nèdam*.
- b) Vsaki čakavski naglas na početku besede ostaja tudi v štokavščini na ravno tistem mestu nespremenjen, le dolgi potegnjeni se spremenijo v potisnjenega, n. pr. čak.: *òko, mèso, pišem*; štok.: *òko, mèso, pìšem*.

Naš naglas se ujema s čakavskim, kedar stoji čakavski na dolgem zlogu, n. pr. čak.: *stràža, pišem, skàčem, vèžem, gospodàr, kovàč*; štok.: *stràža, pìšem, skàčem, vèžem, gospódar, kóvač*; po naše: *stràža, pišem, skàčem, vèžem, gospodàr, kovàč*.

Kedar pa ima čakavščina naglas na poslednjem kratkem zlogu, ujema se naš navadno s štokavskim, n. pr. čak.: *kovača, brada, duša, vino, čelo, jezik, rebro, rešetò, sedlo, zelenà, gorà, rosa*; štok.: *kovača, bráda, dúša, víno, čélo, jézik, rébro, rešétò, sédlo, zeléna, góra, rósa*; po naše: *kovača, bráda, dúša, víno*, in vsaj prvotno: *čélo, jézik* i. t. d. kakor v štokavščini.

Kedar pa se štokavski naglas s čakavskim ujema, tedaj se ujema z njima navadno tudi naš, n. pr. čak.: *brùs, glàd, mòre, blàto, bùra*; štok.: ravno tako; po naše: *brùs, glàd, mòrje* in vsaji prvotno, in nekod še zdaj tudi: *blàto, bùrja*.

Po večini našega slovenskega naroda pa ni več slišati na besedah, kakor: *čelo, jezik, rebro, gora, rosa, blato, burja* i. t. d. prvotnih kratkih naglasov, kakor v srbščini, in celo, kjer se je kratkoča ohranila, tako v štajerski in prekmurski slovenščini, trdi gosp. Raičev B. v letopisu slov. matice za 1869, da „ne more zaslediti razločka oziroma na naglas v izgovoru besed: *bràt, bòb* in pa *òča, òven* (t. j. *óče, óvni*), ne glasuje toraj za dvoji čvrsti,“ to je dvojen naglas na kratkih zlogih.

Bodi si to tam tako. Drugod pa, gotovo vsaj po Kranjskem, vidimo kakor naravni nasledek zgube breznaglasnih dolgih zlogov,

da so se kratki naglašeni samoglasniki povsod, razen v zadnjih zlogih, raztegnili na dolge, in so toraj praviloma vsi naglašeni samoglasniki v nezadnjih zlogih tudi dolgi samoglasniki. Tako res tudi tukaj nimamo dvojnega kratkega naglasa, ampak le enega, in to je potisnjeni, pa tudi ta se je le na poslednjih zlogih še ohranil. Ker potegnjeni naglas nikdar na kratkem poslednjem zlogu ne stoji, kakor nastal po preskoku potisnjenega na kratek zlog proti začetku besede, ni nam težko razumeti, kako je to, da se je popolnoma zgubil. Ali če se je zgubil, ni se zgubil brez sledu, in zatoraj se ne more reči, da ga naša slovenščina nikoli ni poznala. Ako primerjamo besede prvotno kratkega naglasa, kakor: *sělo*, *ókno*, v množini: *sěla*, *òkna*, z našo sadanjo izreko, vidimo, da se prvotno kratki, potegnjeno naglašeni *é* izgovarja zdaj na dolgo s potegnjenim naglasom kakor srednji glas mej *e* in *a*, nekod popolnoma kakor *ea*, prvotno kratki pa potisnjeno naglašeni *è* v nezadnjem zlogu pa se izgovarja ravno tako na dolgo in s potegnjenim naglasom pa kakor srednji glas mej *i* in *e*, in nekod popolnoma kakor *ie*; prvotno kratki, potegnjeno naglašeni *ó* se izgovarja na dolgo s potegnjenim naglasom kakor srednji glas mej *o* in *a*, nekod prav kakor *oa*, prvotno kratki pa potisnjeno naglašeni *ò* v nezadnjem zlogu pa ravno tako na dolgo, in zopet s potegnjenim naglasom, vendar kakor srednji glas mej *u* in *o*, in po nekterih krajih popolnoma kakor *uo* ali *u*: *sělo* = *seàlo*, *ókno* = *oàkno*, *sěla* = *siěla*, *òkna* = *uòkna*.

Oba kratka naglasa toraj se spremenita v dolgi potegnjeni ali prvotni razloček v naglasu se nadomesti z razločkom v glasu samem, ker prvotno potegnjeno naglašena kratka *e* in *o* se bližata po raztegnjenju srednjemu glasu *a*, prvotno potisnjeno naglašena kratka *e* in *o* pa se bližata po raztegnjenju skrajnima glasovima *i* in *u*. Se ve, da je ta razloček samo pri teh dveh samoglasnikih se mogel narediti; prvotno kratki *a* se spremeni v nezadnjih zlogih v dolg potegnjeno naglašen *á*, naj je že pred bil *á* ali *à*, ravno tako *i*, *u* in *è*, katero znamenje bom rabil namestu prerogovilastega *ě* = *ti*.

é in *è* sta toraj po naši sadanji kranjski izreki v naglasu in dolžini popolnoma enaka, in ravno tako *ó* in *ò*; ker pa je v glasu samem velik razloček, pisala se bosta v naslednem *é* in *ó* brez znamenja dolžine, ako ravno sta dolga samoglasnika, ki sta imela

v starejših naših knjigah strešico: *é, ó*. Sicer pa se bo tudi iz *è* ali *ò* nastali dolgi *e* ali *o* z navadnim znamenjem dolžine pisal, z naglaskom, katerega ravno ima: *é* ali *è*, *ó* ali *ò*, ker se nikakor ne razločita od prvotno dolgih. In tako tudi dolgi *a* kakor *á* ali *à*, naj bo že prvotno dolg, ali pa iz *à* ali iz *á* raztegnjen. Ravno tako ostali samoglasniki.

Prvotno kratek potisnjeno naglašen zlog pa se ne spreminja vedno v dolg potegnjen, kakor je bilo gori rečeno, n. pr.: *kmèta*, *zèta*, *òlje*, *gòsle*, *kòža*, *lìpa*, *žìla*, *màčha*, *gomìla*, *kopìto*, *jelèna*, *dòbr*, *rèbra*, *mìlovati*, *kraľjica*, *ročica*, *gónjen*, iz prvotnega: *kmèta*, *zèta*, *òlje*, *gòsle*, *kòža*, *lìpa* i. t. d., ampak velikokrat se spremeni v dolg pa potisnjen zlog; to namreč skoraj sploh v izvedenih besedah pred končnicami, n. pr.: *stàrc*, *znàvc*, *vòsk*, *pòpk*, *mòzg*, *molìtv*, *brìtv*, *bùkv*, *smòkv*, iz prvotnega: *stàrc*, *znàvc*, *vòsk* i. t. d.; *nòht*, *sìtce*, *žìtce*, iz prvotnega: *nòkt*, *sìtce*, *žìtce*; *hrùška*, *màčka*, *pùška*, *sùknja*, *gòska*, iz prv.: *hrùška*, *màčka* i. t. d.; *prèja*, *dragìnja*, *svetìnja*, *škofìja* i. t. d., iz prv.: *prèja*, *dragìnja*, *svetìnja*, *škofìja*; *dràžji*, *mlàji*, *nìžji*, *tèžji*, *lèpsi*, *bòlji*, *slabèji*, *bogatèjši*, iz prv.: *dràžji*, *mlàji*, *nìžji* i. t. d.; *màslar*, *ptìčar*, *rìbar*, *kòžar*, *zagòrje*, *podnòžje*, *màčji*, *mìšji*, *làški*, *pìrvi* (dolgi zlog s tako imenovanim samoglasnim *r* bom pisal z *rv* z naglaskom na prvem, kedar je potisnjeno, in na drugem, kedar je potegnjeno naglašen), *drùgi*, iz prvotnega: *màslar*, *ptìčar*, *kòžar*, *zagòrje*, *podnòžje*, *màčji*, *mìšji*, *làški*, *pìrvi*, *drùgi*; *jelènov*, *jelènih*, *zdèmu*, iz prv.: *jelènov*, *jelèneh*, *z dòmü*. Tako po nekih krajih tudi na zadnjem zlogu pred enklitikami: *zgòdi se*, iz prv.: *zgodi se*, po preskoku: *zgódi se*; *nesì me*, *rečì mu*, *vprašaj ga* i. t. d., iz prv.: *nesì me*, *rečì mu*, *vprašaj ga*, ali po preskoku: *nési me*, *réci mu*, *vprašaj ga*.

Ali tudi na prvotno dolgem zlogu se pred enacimi končnicami potegnjeni naglas v potisnjenega spreminja, n. pr.: *dodàtk*, *užìtk*, *začètk*, *vince*, *lìcce*, *mlècce*, *mlèkar*, *rùdar*, *svèčar*, iz prvotnega: *dodàtk*, *užìtk*, *mlèkar*, *rùdar*, *svèčar*.

Nasproti pa se potisnjeni na prvotno dolgih zlogih v enakem primeru spreminja v potegnjenega, n. pr.: *pèti*, *šèsti*, *pišem*, *lìstje*, *pròtje*, *pèrje*, iz prv.: *pèti*, *šèsti*, *pišem*, *lìstje*, *pròtje*, *pèrje*.

Gori smo videli, da se potisnjeni naglas, odskočivši za zlog nazaj v potegnjenega spreminja. Nasproti pa imamo po našem navadnem kranjskem naglaševanju mnogo primerov, da potisnjeni

naglas za zlog proti koncu preskoči, posebno s predzadnjega zloga na zadnjega, bodi si oni dolg ali kratek, in sicer tako, da ostane naglas potisnjen, kratki zadnji zlog pa se raztegne, preskakovanje, ki ga niti hrvaščina ali srbščina, niti ruščina ne pozna, n. pr.: *kolò, klopko, kopnò, slovò, prosò, okò, uhò, poljè, imè, srcè*, iz prv.: *kòlo, klòpko, kòpno* i. t. d.; *bogà, bogù, gnojà, plotà, nosà, noèi, solì, usì*, iz prv.: *bòga, bògu, gnòja* i. t. d.; *koščèn, -èna, -èno, lanèn, ledèn, maslèn* i. t. d., namestu: *kòščèn, lànèn* i. t. d.; tožilnik: *gorò, iglò, kosò* i. t. d., nam.: *gòro, iglo, kòso*, v množ.: *vodè, gorè, iglè* i. t. d., nam.: *vòde, gòre, igle*; *kostì*, nam.: *kòsti; kokòši* nam.: *kòkoši*; *vihàr, blagò, črèvò, mesò, morjè, sèno, telò, testò*, iz prv.: *vìhar, blàgo, črèvo* i. t. d.; *lèsà, možà, tatà*, nam.: *lèsa, mòža, tàta*; tož.: *bradò, dušò, glavò, rokò* i. t. d., hrv.: *bràdu, dùšu, glàvu, rùku*, množ.: *bradè, dušè, glavè*, hrv.: *bràde, dùše, glàve*; *stvarì*, hrv.: *stvàri*; *dragò, mladò* i. t. d., hrv.: *dràgo, mlàdo*, ali *dràgo, mlàdo*, zadnje tudi pri nas navadno.

Za predstojječimi predlogi ostane naglas v tem primeru na svojem mestu, le da se naglašeni zlog, ako je prvotno kratek, raztegne: *na pòlje, v òko, na ùho, za srèbro, v ìmenu, na s'rcè, po vòdo, pod gòro, v iglò, v mèso, v sèno, na bràdo, pod glàvo* i. t. d. To velja se ve da le takrat, kedar se rabi tako ime z dotičnim predlogom v naj navadnejšem pomenu, posebno na vprašanja: kam? Sicer pa, posebno na vprašanje: po kaj? na kaj? v kaj? i. t. d. rabimo navadni naglas: „Kam je šel?“ *Na pòlje*. „Na kaj se toliko zanaša?“ *Na poljè*. „Kam so šli mati?“ *Po vòdo*. „Po kaj so šli?“ *Po vodò*. „Kam gledaš?“ *V vòdo*. „V kaj gledaš?“ *V vodò*. „Kam gremo?“ *Pod gòro*. „Pod kaj se je skril tisti zmaj?“ *Pod gorò*. „Kam naj položim roko?“ *Na s'rcè* (na lastno). „Na kaj?“ *Na srcè* (če tudi naslikano, ali sicer narejeno) i. t. d.

Iz vsega dozdej povedanega je lahko spoznati, v čem se sadanje novejšje naglaševanje od starejšega in hrvaško-srbskega razločuje, in zraven tudi lahko videti, kako si je znal jezik zgubo dolgih nenaglašanih zlogov s podolženjem naglašanih kratkih obilo nadomestiti. In že zavoljo tega nadomeščenja moramo temu naglaševanju prednost dati pred prvotnim, ako se rabi po zgubi nenaglašanih dolgih zlogov. Glavna pričina, ki govori za to naglaševanje, pa je ta, da je, menim, splošnejše, in po večini našega slovenskega naroda v navadi, in kar je še več, da je to naglaševanje knjižnega jezika našega, zapadne

slovenščine, katero so tudi štajerski vshodni Slovenci, ki imajo v svojem narečju različno naglaševanje, „za stalno kot pismeni jezik sprejeli.“ (Slov. Nar. 1870, št. 31.) — Zadnjič je to naglaševanje vsega umetnega slovenskega pesništva od Vodnika do naj novejših. „Vshodni Slovenci imajo mnogo in lepih narodnih pesni, umetnega pesnika pa nobenega, ne Prekmurci, ne hrvaški Slovenci, pa tudi ne Štajarsko; koliko jih pa nasprotno kranjski Slovenci imajo!“ (Slov. Nar. ravno tam.) In res je to naglaševanje tudi blagoglasno in pesništvu znabiti naj bolj ugodno mej vsemi raznih slovenskih jezikov. Iz vsega tega, mislim, da je dosti očitno, da ima to naglaševanje edino pravico v slovník in slovnico, kakor v izreko omikanega govorjenja, kakor so ga tudi res učili vsi imenitnejši naši slovničarji vse do Janežiča, ki sicer v začetku svoje slovnice obravnava naglas po Podgorskem, pa se ga na dalje vendar ne drži. Tako prim. na str. 24. tretjega tiska besedo *lipa* prišteva kratko potisnjenim, na str. 41 pa beremo *lipa, riba*. Tudi gosp. Žepić na gori navedenem mestu v Novicah sploh le raztegnjeno naglaševanje opisuje, in prvotno kratkega niti ne omeni.

Še nekoliko splošnih opazek!

O naglasu sploh velja pravilo, da mora imeti vsaka beseda svojega, pa vsaka le enega. Ali kakor vidimo v grščini iznimke v obojem oziru, tako jih imamo tudi mi, le še v večem številu. Breznaglasne besede imenujemo enklitike, ako se na predstoječo, in proklitike, ako se na naslednjo besedo naslanjajo. Enklitike naše so zadosti znane, pisalo se je o njih že veliko, tako da jih tukaj niti naštevati ni potreba. Proklitike pa so vsi predlogi, tudi tisti, ki so prvotno samostavniki, kakor: *město, kowc, kraj* i. t. d. Ti dobijo naglas le takrat, kedar jih pred drugimi besedami v stavku posebno poudariti hočemo. Ravno tako so proklitike mnogi vezniki, ako nimajo posebnega stavčnega poudarka na sebi, posebno navadnejši, kakor: *in, pa, ali, da, tudi* (sicer: *tùdi*) i. t. d.

Nasproti tem breznaglasnicam pa imamo tudi besede z dvema naglasoma, le da ima pri nas tak dvojen naglas drug vzrok, kakor pa v grščini. Nahajamo ga namreč na besedah, ketere so se sprijele iz dveh, ki so pred prosto ena za drugo stale; take so posebno: *àmpàk, mēndà, vëndà, vëndàr vsèlēj, nobèd'n r. nobènējà, kàkòr, kòlikòr* in tako vse nanašavne besede na *r*, ako imajo več zlogov. Prvotna dolžina v prvi besedi se v tem primeru pokrati: *kòliko* —

kòlikòr, in naglas prve besede gre če je treba za zlog nazaj : *kdàj*
— *kèdàr* i. t. d.

V pravem pomenu zložene besede pa imajo navadno samo en naglas in sicer naj večkrat na prvem zlogu drugega dela sestave, prvi del pa se naglašuje le redko, takrat namreč, kedar se hoče posebno poudariti, in v tem primeru ima vedno le kratek naglas, dasiravno je znabiti na zlogu, ki je razen sestave dolg. Nasproti pa imajo podvojen poudarek neketere nezložene besede, namreč velevnik, posebno v edinstvu, kedar hočemo kaj ukazati, kar se ima v hipu nemudoma storiti, n. pr. : *nèsì, nèsivà, nèsità, nèsimò, nèsitè, rècì, vrzì, zapòdi, pomàgaj, pòjdi* i. t. d., sicer : *nesì* ali *nési*, *nesìva* ali *nésiva*, *nesìmo* ali *nésimo*, *recì* ali *rèci*, *vrzì*, *zapòdi* ali *zapódi*, *pomàgaj* ali *pomágaj*; *pòjdi* je edini velevnik, ki ima vedno le tako naglašenje.

Od besednega naglasa ločiti je stavčni poudarek, to je krepkejši izgovor ene ali več glavnějšíh in imenitnejših besed v stavku, na ketere hočemo posebno pazljivost zavriniti. Omeni se tukaj zato, ker je važen za slovnico in slovník posebno v zvezi pridevnega imena se samostavnim; tako n. pr. je *Nóvo-město* s poudarkom na prilogu *Neustadt* (*Rudolfsw.*), *nóvo město*, s poudarkom na samostavniku, *eine neue Stadt*; ravno tako : *Běla-cérkev*, *Weißkirchen*, in *běla církev*, *eine weiße Kirche*, *Črína-góra*, *Montenegro*, *črna góra*, *ein schwarzes Gebirge*, *velika-nòč*, *Östern*, *velika nòč*, *eine große Nacht*, i. t. d. V imenih *stàra-màti* in *stàri-òče* je prilog ohranil prvotni kratki naglas. Iz teh zgledov se vidi, da se morejo take zveze s poudarjenim prilogom za imena celo novih pojmov rabiti, ki jih ne naznačuja noben del posebej, primeri lat. *respublica*. Pravim pa le „morejo“, ker *nóvo město* s poudarkom na prilogu se more tudi vsako drugo mesto imenovati, keterega koli imena, ako le staro ni; *běla církev* se more reči o vsaki cerkvi, pri kateri se hoče ta nje lastnost posebno poudariti, in drugim nasproti postaviti i. t. d. Kot imena rabljene take sestave praviloma ravno tako vsako besedo posebe sklanjajo, kakor se dotični prilog in samostavnik, kedar sta le po nameri skupaj, vsaki v svojem pomenu : *Nóvo-město*, *Nóvéga-města* (ne : *Novoměsta*), *velika-nòč*, *velike-nóči* (ne : *velikanoči* ali *velikonoči*) i. t. d. Ker pa so take sestave, dasiravno dve besedi, vendar le eno ime, treba bi jih bilo, dvojnini besed primerno, sicer nadvoje pisati, pa z malo potezico mej bese-

dama naznačiti edinost imena, n. pr.: *V vèliki-pètk so bìli stàri-óce s stàro-màterjo v Bèli-cérkvi, v Nòvém-městu pà o vèliki-nóci něso bìli še nikòli.*

Od tako zloženih imen izvedene besede pa so prave sestavljenice z veznico *o* ali *e*, in prva polovica zgubi tako besedni kakor stavčni naglas: *Novoměški, Novoměšan, Črnogòrc, velikonóčni* i. t. d.

Omeniti je poslednjič še neka različnost v izgovoru ravno tistega potegnjenega, ali pa kratko potisnjenega naglasa, ki je opaziti posebno na besedah, ki imajo v stavku poudarek. Izgovarja se namreč potegnjeni naglas, pa tudi kratki potisnjeni, z nekim priglaskom, ki ga imenuje Podgorski ritmični priglasek ali ritem, kateri pada nekod na naglašeni zlog sam — trohajski ritem, drugod pa na sledeči zlog — jambski ritem, tako, da se izgovori, n. pr.: *vino, vòda, mătì, jágòda, čútàra* po jamskem ritmu, kakor bi bilo: *vinò, vòdà, mătì, jágòda, čútàra*, ali skoraj kakor: *vinò, voadà, matì, jagòda, čutàra*, vendar tako, da se ne more reči, da so prvi zlogi le dolgi, sledeči pa naglašeni. Za slovnico in slovník pa nima, mislim, ta razlika nikake daljne važnosti.

II.

Ko sem pokazal splošne lastnosti našega naglaševanja, ktere je treba vedeti, da se more daljna preiskava prav umeti, govoriti hočem zdaj o izreki nekaterih glasov našega jezika in zraven tudi o pisavi potrebno opaziti. Naj bo

1. polglasnik.

Dokazano in znano je sicer, da stara-slovenščina ni mati vsem sadanjim slovenskim jezikom; vendar pa se je lahko prepričati, da je tej materi-slovenščini zelo blizo. Večina namreč razlik mej sadanjimi jeziki se da iz nje razlagati, ker nam ona kaže glasove, iz katerih so se ravno tako lahko tukaj ti, kakor drugod drugi razvili po različnih okoliščinah vsakega kraja in ljudstva.

Očitno je na dalje, ako primerjamo staro-slovenščino se sorodnimi starimi jeziki, da sta imela staroslovenska polglasnika **ʔ** in **ɮ** zamolkel glas, **ʔ** nekako mej *o* in *u*, **ɮ** pa mej *e* in *i*. Da sta bila pa ta dva staroslovenska glasova tudi v predpovestni materi-slovenščini sploh navadna, vidimo iz tega, ki sta na koncu besed in tudi povsod drugod, kjer se v izreki lahko pogrešata, po vseh sadanjih slovenskih jezikih se pogubila, kar bi se pravemu, čisto donečemu samoglasniku ne bilo zgodilo, kakor se jim drugod ni. Tudi se drugaček ne da razlagati različni glas, ki sta ga dobila v raznih slovenskih jezikih tam, kjer se brez sledu nista mogla zgubiti. Noben misleč jezikoslovec ne bo trdil, da bi se bile besede kakor: **мѣхъ, дѣхъ, лѣхъ, тѣхъ** i. t. d. že v prvotni slovenščini na toliko raznih načinov izgovarjale, kakor dandanašnji, ker sicer bi to že več ne bila prvotna slovenščina bila. Kedor ima količkaj pojma o življenju jezika mora mi to pritrditi. Le eden za **ʔ** in le eden za **ɮ** more toraj biti glas v prvotni slovenščini, če je ravno **ʔ** po oslavljenju tu iz *u*, tu iz *o* ali *a*, in **ɮ** tu iz *i*, tu iz *e* ali tudi *a* se naredil, ko je slovenščina iz indoeuropskega prvotnega jezika se izobrazila. Kak pa je bil prvotni glas teh dveh stsl. črk? Gotovo tak, ki je mogel po raznih narečjih, ki so iz prvotnega jezika nastale, v različne glasove se spremeniti. To pa more le nekak polglasnik biti; le polglasnik se more po ojačenju v raznih narečjih v tako različne glasove spremeniti; da sta bila pa dva različna polglasnika, priča nam ruščina, v kateri se je navadno stsl. **ʔ** v *o*, **ɮ** pa v *e* pojačil.

Da srbski **a** namestu stsl. polglasnikov ni prvoten, kakor je nekedo trdil *, kaže ne le primera z drugimi indoeuropskimi jeziki, ki so gotovo starji od srbščine, ampak tudi srbščina sama, ki je v črnogorskem narečju ohranila polglasnik, kakor ga imamo pri nas. Da bi bila srbščina se svojim **a** tolikanj prvotna, kako da bi bila iz tega **a** v staroslovenščini dva različna polglasnika nastala, in zakaj ne tudi iz vseh drugih, vsaji kratkih, po katerem pravilu na ravno tistih mestih v češčini *e*, v ruščini *o* in *e*? To pa mislim, jezikoslovec vendar ne more trditi, da bi bila slovenščina uže od babilonske zmešnjave sem na vse te narečja razdeljena bila, ki jih imamo dandanašnji. Kar je tukaj rečeno o

* Mahnič: Razmērje jugoslavenskih jezikah prama staroslavenštini i medju sobom.

srbskem *a*, velja ravno tako tudi o češkim *e*. Pa tudi ruska *o* in *e* na mestu polglasnikov nista prvotna; ker ko bi se bila iz prvotne slovenščine v ruščini ohranila, ni razumeti, zakaj bi se ne bila povsod, kamor bi šla po stari-slovenščini.

Bila sta toraj stsl. polglasnika *h* in *ḥ* prvotno vsem Slovenom občna; ščasoma pa jih je jezik teže po blagoglasju na koncu besed in sploh, kjer jih izreka ni potrebovala, odvrigel, sicer pa ali pojačil *h* v *o* in *ḥ* v *e*, kakor v ruščini, ali pa oba poenačil v en polglasnik, ki se je potem pojačil v češčini v *e*, v srbsčini v *a*, pri nas pa je ostal polglasnik, ki se pojačuje praviloma le kedar naglas dolg zlog zahteva.

To pojačevanje pa je pri nas po raznih krajih razno, na Koroškem in Štajerskem v *e*, na Kranjskem v *a*, in preudariti nam je tukaj, kaj je našemu knjižnemu jeziku in zbornemu izgovoru primernejše in iz drugih vzrokov bolj priporočati, ker napačno se naravnost ni eno ni drugo ne more imenovati, ko je oboje tudi v drugih slovenskih jezikih navadno. Za *a* govori prvič somerje, simetrija. Prirodna, v jezikoslovju popolnoma dokazana vrsta samoglasnikom namreč je: *i, e, a, o, u*. V staroslovenskem pride razen drugih na prvi konec še *h* kot oslavljen *i*, na zadnji konec pa *ḥ* kot oslavljen *u*. Ta dva staroslovenska polglasnika sta se v novi slovenščini sprijela v enega, ki je toraj po pravici ravno toliko razločen od *h* kakor od *ḥ* in pride stat v sredo one vrste:

h, i, e, a, o, u, ḥ

Naj pravilnejše pojačenje tedaj je v srednji samoglasnik *a*, keterega se moramo toraj držati že zavoljo krasnega somerja, ki se je, kakor bomo še na dalje videli, v našem naj lepše in naj pravilnejše vstanovilo mej vsemi slovenskimi jeziki. Drugi in še tehnejši razlog je pač enako, samo da splošno pojačenje v srbsčini, ki nam je v vsakem obziru naj bližja, in nimamo vzroka, ko se jej sicer radi približujemo, v tem se oddaljevati od nje, ko tega korenstvo ne tirja, ter se izreka kranjska *ž* nje lepo zлага. Poslednjič pa je ta pisava v našem slovstvu dozdej veliko navadnejša, kar nam je tretji ne naj šibkejši razlog.

Naj bi se toraj tudi Štajerci in Korošci popolnoma poprijeli našega *a*, pisaje: *dan, maša, služabnik, pasji* i. t. d. namestu svojega: *den, meša, služebnik, pesji*. Zakaj Čehom se bližati hoteti

pisaje *e*, to bi bila, ko bi jo kedo imel, pač nespametna misel; češčina je prerazlična od našega jezika, in tudi Čehi predaleč od nas. Pravilneje pa je le na videz, zato, ki pišemo za polglasnik navadno *e*, dasiravno je polglasnik ravno tako od pravega *e* različen glas, kakor od *a* ali keterega drugega samoglasnika, in bi ga smeli z enako pravico povsod pisati z *a*, kakor sta Krel in Dalmatin tudi v resnici ga pisala in ga v mnogih besedah še zdaj pišemo. Naj nas naša siromašna abeceda ne zapeljuje; mislimo raji, kako bi se dala uravnati in pomnožiti, da bi bila primerna našemu jeziku.

Če vso lastnost našega polglasnika natanko premislimo, ponuja se nam zanj znamenje, ki je nad vse pripravno, to lastnost tudi v podobi predočevati, in se je v slovniških spisih v tem pomenu tudi že večkrat rabilo, mislim namreč opuščaj — apostrof. Polglasnik je nekako pomanjkanje pravega samoglasnika, kar se navadno s tako vejico zaznamenuje. Ker pa vendar ni popolno pomanjkanje, ampak resnično glas različen od drugih samoglasnikov*, morala bi se vejica v tem pomenu pisati malo nižje v vrsto z drugimi črkami, kjer bi tudi naglas lahko sprejemala na se, in bi nad črto svoj sadanji navadni pomen ohranila. Ker se more v naši slovenščini navadno le *i* ali *u* izpehniti, potem ko se je pred v polglasnik spremenil, vidimo da je tudi opuščaj v svojem navadnem pomenu znamenje polglasnika, in ker nad črto znamenje izpahnjenege polglasnika, toraj v vrsti naj boljše znamenje ohranjenega. To znamenje za polglasnik mislim da bi se brez vse nevihte in brez vseh sitnosti brž lahko sploh vpeljalo. V pisanju bi se delalo zavoljo ličnosti in urnosti kakor zadnja poteza črke *m* ali *n*, kakor je tudi Metelko svoj polglasnik pisal, pravi opuščaj pa po navadi nad črto.

Ko bi ta nasvet obveljal, pa bo treba menj izurjenim pač paziti, da bodo ta polglasnik le tam pisali, kjer je prvoten, kjer ga ima že stara slovenščina, in kjer na njegovem mestu v srbščini *a* stoji, nikakor pa ne, kjer ga ima prosto-narodna izreka na mestu kratkih *i*, *u* ali *ě*, kakor je Metelko svojega rabil: *p's*, pa

* Kedor misli, da je Metelko posebno črko za polglasnik iznajdel, da bi bil bral vsakdo na mestu, kjer ga je pisal, kateri samoglasnik bi ravno hotel, ne kaže, da bi poznal slovenski polglasnik, posebno ko bi zraven trdil, da govorimo za starosl. polglasnik novi Slovenci *e*. Kedor pa novosl. polglasnika ne pozna, temu je gotovo tolikanj teže o staroslovenskih pravo zadeti.

ne *sp's* namestu: *sp's*; *md'tl*, pa ne: *md't* ali *md'ib* nam.: *muditi*; *os'tl*, pa ne *nós'tl* nam.: *nósit* i. t. d.

Le nepraviloma imamo za prvotni polglasnik *e*, *o* ali kratki *a* v besedah: *měč*, *lěv*, *stěgno*, *danica*, *vasi*, *danášnji*, *tudánji*, *sadánji*, *takrát*, *dóvs*, *lókha*, in nemnogo drugih. *v* se rado spremeni v *u*: *uš* iz *vš*, *zúnaj* iz *zvnaj*, *dúri* iz *dvri*. Pri glagolih je v 1. osebi mn. v poljščini in južni slovenščini sprememba nepravilna, tam v *y* tu pa v *o*, kar priča, da je tu sprememba starja sicer od drugotne, vendar ravno tako kaže na prvotni stsl. polglasnik; kako bi sicer imeli mi: *-mo*, Čehi *-me*, Poljaki *-my* in Rusi praviloma *-m*?

Še je tukaj opomniti o naglasu dvozložnih besed s polglasnikom v predzadnjem in kratkim zadnjim zlogom, da stoji praviloma le na zadnjem zlogu. Ko bi bil na predzadnjem, raztegnil bi zlog in iz kratkega polglasnika bi se moral narediti dolgi *a*; napačna je toraj raba naših pesnikov, ki poudarjajo v besedah: *b'zg*, *č'br*, *d'ska*, *l'sn*, *m'gla* i. t. d. prvi zlog, kakor se k večemu po Gorenskem znabiti kje sliši; pravo in navadno naglaševanje pa je: *b'zg*, *č'br*, *d'skà*, *l'sn*, *m'glà* i. t. d.

Toliko o polglasniku, ki se nam je ohranil. Treba je pa nekoliko spregovoriti tudi v polglasniku, ki je izpadel in odpadel, ali bolje rečeno, o naslednjih tega izpada ali odpada. V stari-slovenščini ni se noben zlog končaval na soglasnik; v predlogih *бѣз*, *нѣз*, *пѣз* in *вѣз*, ki so edine besedice, ki so mogle biti brez samoglasnika na koncu, jemal se je končni soglasnik, kedar so se rabili brez polglasnika za njim, k naslednjemu zlogu, keterega začetnemu soglasniku se je kolikor je bilo treba prienačil, ali pa je izpadel. Ko je pa v novejših slovenskih jezikih polglasnik odpadel, potegnulo se je mnogo soglasnikov h sprednjim zlogom, nastali so zlogi na soglasnik. Pri tej spremembi pa so se tudi soglasniki sami nekoliko sprevrgli. Mehki *b*, *d*, *g*, *z*, *ž* namreč so se spremenili na koncu zloga v trde *p*, *t*, *k*, *s*, *š*, (nekod, posebno na Gorenskem, *b*, *d*, *g* celo v trde z aspiracijo *ph*, *th*, *kh*, to je po sadanji izreki *f*, *s*, *ch* = *h*), n. pr.: *Bòk* óče, *Bòk* sìn, *Gospòt* neběški, *gospot* Antòn, *bòp* — *bóba*, *làs* — *làza*, *mòš* — *možà*, *kóža* — *kòš*, *gréda* — *grèt*, *slàp* — *slàba*, *nàk* — *nàga* (gorenski: *Bòkh*, *gospòth*, *bòph*, to je: *Bòh*, *gospòs*, *bòf*). V enakem primeru se *v* in *l* izgovorjata kakor kratek nesamoglasen *u*, ali angleški *w*, o čemer pozneje obširneje.

Za vse te spremembe pa se naš pravopis ne zmeni, in nekoliko vsaji po pravici ne.

Ravno nasprotna sprememba je opaziti na predlogih. Ti so namreč mehke soglasnike na koncu ohranili in celo trde v mehke spremenili: *od, z*, stsl.: *отъ, еъ*, kar je tudi pravopis sprejel in skoraj moral sprejeti. Oboja ta sprememba je stanovitna in neodvisna.

Je pa še druga splošna sprememba, ki v tem obstoji, da se pred mehkim samoglasnikom vsak trdi kakor njegov mehki, pred trdim vsak mehki kakor njegov trdi sorodnik, in pred topljenim navadno vsak sičnik kakor njegov sumeči sorodnik izgovarja, n. pr.: *Gospòd Bòg dàj nam èn lèb dàn; pòd dèlam, mòzd gori, vràd bël, tràg zelèn, pòshjem, iščákati, ra(ž)žáliti, ž njim, optèrgan, opšit, potpòra, iskópati, rastèrgati, raspèt, zgóditi, skotiti, mlèsti, ubòžc — ubòšca, herbít — hrptà, nìzk — nìska, sladàk — slatkà, težàk — téška, sódc — sòtca* i. t. d.

V primerih kakor: *lèb dàn, pòd dèlam, mòzd gori, potpòra* i. t. d. ne čuti se sprememba toliko, da bi se morala ali mogla v pravopis sprejeti; natanko pa se razloči sprememba v tistih primerih, v katerih se oba soglasnika skupaj k enemu zlogu jemljeta, kar se zgodi takrat, kedar prideta v eni besedi (predlog velja tu se svojim samostavnikom za eno besedo) soglasnika skupaj, ki zamoreta besedo začeti, kakor: *o-ptèr-gan, o-pšit*, (primeri: *ptica, pšeno*), *is-kò-pa-ti* (*škòp*), *ra-strè-ga-ti* (*strègati*), *mlè-sti* (*ste*), *ra-spèt* (*spèt*), *té-ška* (*škàf*) i. t. d. Kjer po tem pravilu dva enaka soglasnika skupaj prideta, čuje se le eden: *ražáliti, preskèrbi, o božiču, o pùstu*. Ker se tedaj v teh primerih sprememba popolnoma razločno sliši, zato so se dostikrat te in enake besede po izreki tudi pisale tako; ali ker pa vendar lahko tak soglasnik tudi k sprednjemu zlogu jemljemo, kamer po pomenu gre, zato je zdaj sploh navadno tudi tukaj prvotnega soglasnika se držati ter pisati: *ob-èrgan, ob-šit, iz-kópati, raz-trègati, raz-žáliti, brez-skèrbi*, (*ob božiču, ob pùstu*), *mlèz-ti* i. t. d. Kjer se pa taki soglasniki ne morejo jemati k različnim zlogom, morajo se vsakakor spriličiti, toraj ne: *mlèzt* ampak le *mlèst*. Po tej izjemi ravna se posebno predlog *z*, ki se pred trdimi soglasniki spreminja v *s*, pred topljenim *nj* v *ž*, pred *č* pa bi se dosledno moralo pisati *š*, n. pr.: *s klòpi, ž njim, š časom*. Pred *s, z, š, ž* in *vs* ali *vz* se je ohranila prvotna oblika *s*, n. pr.: *s sinòcom, s ženó, s vsèmi* i. t. d.

Še nektare posebne spremembe so te:

Bv ne more skupaj stati, navadno izpade *v*: *oběsiti*, *obězati*, *obāruj*, pa: *o veliki-něci*. Pa tudi mej soglasnikom in *o* ali pa tako zvanim samoglasnim *r* naša slovenščina glasu *v* ne trpi rada, tako govorimo in pišemo: *gòzd* nam.: *gvòzd*, *zagòjzda* nam.: *zavgòzda*, *storiti* nam.: *stvoriti*, *trditi* nam.: *tvrđiti*, *čtvrť* nam.: *čtvrť*, ravno tako se sploh govori: *tój*, *tója*, *sój*, *sója* nam.: *tvój*, *tvája*, *svój*, *svója*; *zgòn* nam.: *zvòn* i. t. d.

G in *k* stojita v besedi le pred samoglasniki in pred *r*, *l*, *m*, *n*, *j* in *v*, sicer pa se spreminjata v *h*: *bhkò* iz *bgkò*, *mehkò* iz *mekkò*, *nòht* iz *nògt*, *něhteri* iz *něktèri*. Po tem pravilu se ravna tudi predlog *k*, in dobro bi bilo, ko bi se tudi v pisanju na to pazilo: *h bolniku*, *h čěsti*, *h črědi*, *h potòku*; *k očetu*, *k máteri*, *k vām*, *k jámi* i. t. d.

Tudi *d* in *t* spreminjamo v *h* pred *č*: *hč* iz *dč*, *nihč* iz *nitč* = *nitko* = *nikto* = *nikdo* (primeri: *ināč* = *ināko*, *dāleč(e)* = *daleko*), narod pa sem ter tje tudi v *š*: *šč*, *nišč*, *slasčica*, kar je oziroma na staro spremembo teh dveh soglasnikov pred *t*, (*č* = *tš*) pravilnejše, n. pr.: *slāst*, *plēsti* iz *sladt*, *pletti*; toraj tudi iz *sladtšica* *slastšica* = *slasčica* = *slasčica*, iz *dtš* *stš* = *sč* = *šč*, iz *nittš* *nistš* = *nisč* = *nišč*. Ker pa vendar tudi Srbi in Hrvatje pišejo *kéi*, smemo se pač tudi mi držati svojega *h*: *hč*, *nihč*, *slasčica*.

Pred obrazili *ski* in *stvo* *d* in *t* rada izpadata: *gospóski*, *bogástvo*, *ljústvo*, *ljuski*; *d* se spremeni včas v tem primeru v *j*: *rójstvo*, *grajski*. Sicer pa se enozložnim na *d*, *t*, *s*, *z* radi pritikati te dve obrazili na njih svojivni prilog: *brāt* — *brátov* — *brátovski*, *Rūs* — *Rūsov* — *Rūsovski*. Šumiči pred tema končnicama spremeni *s* v *š*, in potem izpadejo: *možski*, *možski*, *mošški*, *móški*; *siromaški*, *siromaški*, *siromáški*; *člověčki*, *člověčki*, *človětšški*, *človětški*, *člověški* i. t. d. Nepravilnosti so: *neběški* iz *nebesški*, *sołdáški* iz *sołdatski*, *hrváški* iz *hrvatski* nam.: *hrváški*, kar je v mojem kraju sploh navadno, bodoč da je tam *hrváški* prilog od imena vasi *Hrváča*.

2. a.

O izreki ali pisavi tega samoglasnika ni nič posebnega opomniti, k večemu to, da se za topljenimi soglasniki, kedar je kratek,

rad spremeni v *e*. Tako je nastalo *tjè* iz prvotnega *tjà*, kar bi se toraj v sestavi, kjer je *a* dolg, praviloma *tjàkaj* imelo pisati, kakor beremo v starih knjigah, in se govori vsaji po Dolenskem še dan-današnji, le da se je *t* pred *j* spremenil v *k*, kakor se pred *č* v *h*: *kjàkaj*. Iz ravno tistega vzroka govorimo in pišemo *češčèn* nam.: *čaščèn* iz *časti+en*. Napačno je pisati *časten* nam.: *češčèn*, in ravno tako napačno *čest* nam.: *čàst*, dokler sploh pišemo *dan*, *an*, *mah*, *maša* i. t. d. in ne: *den*, *len*, *meh*, *meša*. V srb. navadna beseda *čeer* se piše v stsl. z nosnim *e*, in pomeni „pars“ ali „fortuna.“

Spomina vredna je tu le še izreka mnogobrojnih priimkov na končnico *šek*, ki so narejeni iz prilogov na *ski* z obrazilom *ak* ali *jak*: *Dolinski+jak*, *Dolmšćak*, *Dolmšćek*, *Dolmšek*; *Ravinski+jak*, *Ravmšćak*, *Ravmšćek*, *Ravmšek* i. t. d. Pravilno na *šćek* se, po Dolenskem vsaji, izgovarjajo kot domača imena, kot uredni priimki pa navadno na *šek*, ali prav za prav na *šk*; končnica *ek* se je zenačila s končnico *č*. Pisati bi toraj bilo po izgovoru ali *šćek* ali *šk*, ako pa *šek*, moralo bi se tudi izgovarjati tako s pravim *e*.

3. i. u.

Po ravno tistem potu, po katerem je nastal naš prvotni polglasnik iz stsl. *h* in *h*, nastal je v poznejšem času tudi iz kratkega *i* in *u* polglasnik, onemu po glasu popolnoma enak.

Kratka *i* in *u* slišita se dan-današnji čisto in natanko v treh primerih namreč 1. v začetku besed, 2. v ločivnicah sestavljenih in 3. kedar stoji v naslednem zlogu samoglasnik *a*: *in*, *igrà*, *velikonoćni*, *tihotàpč* *rudokòp*, *zidàr*, *zidarica*, *pisànje*, *pri-stàva*, *premišljàla*, *puščàva*, *lučànje* i. t. d. Povsod drugod se izrekujeta kakor polglasnik *ʹ*, n. pr.: *màb*, *màbʹn*, *mʹ*, *tʹ*, *tčʹ*, *dʹm*, *kʹp*, *pʹstít* ali *pʹstít*, *obùt* ali *obʹt* i. t. d. nam.: *màli*, *màlin*, *mi*, *ti* (ali *mù*, *tù*), *tič* i. t. d. in kot v iznimkah onih primerov polnega samoglasnika v besedah: *šbàk*, *špàk*, *švàt*, *dʹhà*, *Ljúbljàna*, in še nemnogih, v katerih ali *a* ni prvoten (*šibàk* nam.: *šibʹk*, *živàt* iz *živt*, *Ljubljàna* nam.: *Ljubljèna*, kakor se še govori po Dolenskem; priprosti Hrvatje pa pravijo *Ljubljèna*), ali pa je nestanovitna končnica *šipkà*, *duhà* od *šibʹk*, *dùh*. (*Pljuvati* je le napačna pisava nam.: *pljvàti*). Prvotno kratka, naglašena *i* in *u* v predzadnjih zlogih pa sta se raztegnila, preden se je to onemljevanje

začelo, in tako sta kakor dolga svoj polni glas ohranila: *lipa* ne *lpa* iz prv.: *lipa* i. t. d. Že iz tega se vidi, da polglasnik namestu kratkega *i* in *u* ne more še star biti. In v resnici, ne le, da so vsi drugi slovenski jeziki kratka *i* in *u* polnoglasna ohranili, da se celo dokazati, da sta se še za Trubarja in njegovih pomočnikov tudi pri nas tako govorila. Trubar gotovo ni vzel nobene slovenske slovnice v roke, preden je prvič pero pomočil, da piše svojim Slovencem, ker je niti bilo ni; pisal je toraj kar je mogel tako, kakor je slišal govoriti, in kakor je bil sam vaje izrekavati. Ako tedaj v njegovih knjigah beremo, n. pr.: „birizh, shiuna, prauimo, strik, nashiga, touarishtuu, ribizha, Rafzhiza“, vemo za gotovo, da se je moralo takrat natanko govoriti: *birěč, živina, prāvimo, štrik, nášiga, tovarīstvu, ribiča, Ráščica*, ker po sadanji izreki bi bi bil moral pisati: „berzh, shuina, praumo, fterk, nashga, touar-shtuu, ribzha, Rafhza.“ Kedor bi tega ne dal veljati, on mora Primoža za prav izvrstnega jezikoslovca priznati; da pa to ni bil, priča sicer vsa njegova pisava, ki, kakor je znano, niti *z* od *s*, *ž* od *š* ne loči, da družega ne navajam.

Da zastran izreke tudi ni gledal na Hrvate, česar ga Kopitar nekoliko dolži, to je ravno tako na prvi pogled v njegove knjige očitno; on piše dosledno vedno po enaki dolenski izreki, *u* za naglašeni dolgi *o*, *ei* za stsl. *ѣ*, *u* kot končnico srednjega spola i. t. d. Da je hotel na hrvaško izreko ozir jemati, gotovo bi tega ne bil mogel tako pisati, sploh pa bi se ne bil mogel ogniti stoterih nedoslednosti. Trubar tudi sam pove: „er sey fchledht bey der baurischen Windischen Sprach und wie mans auf der Rastichitz redet, da er geboren sey, blieben, und ungewöhnliche und Crobatische Wörter darein nicht mengen, auch neue nicht mögen erdichten.“ Ako tedaj še posameznih besed hrvaških ni hotel sprejeti, koliko menj je toraj sploh v katerem koli oziru po hrvaški izreki pisal!

Slovničar Bohorič ravno tako še nič ne ve o polglasniški izreki kratkega *i* ali *u*, in tako lepo čisto in polno sta se izgovarjala gotovo še v sedemnajstem stoletju. Leta 1682. piše novomeški korar Kastelec v svojih „Bratovskih bukvicah s. roženkranca“, n. pr.: „sturiu, obeisiu, obudiu, vidiu, zakleniu“, kjer vidimo sicer *l* že spremenjen v *u*, *i* pa še natanko ohranjen, „verujem, katoliški, koreninica, tri mladeniče, tovarištvam, golufal, omèdlevicah, variham“, kjer vidimo *i* in *u* natanko postavljen, kamer gre, mej tem ko piše

za prvotni polglasnik è ali *a*, ali pa ga izpusti kakor: „mogèl, lubezan, lebn.“

Vendar že leta 1691. beremo v pridigah p. Janeza od sv. Križa: „neč, videm, menem, preselca, grešince, tovarštvom, poslušavici, mravlinici“ i. t. d., *e* namestu *i*, *i* kamer ne gre, in izpuščen, kjer bi ga bilo treba, vse očitne znamenja polglasniške izreke kratkega *i* in toraj gotovo tudi kratkega *u*.

Znabiti se bode komu devet let premalo zdelo za tako spremembo, ali pomisliti je, da se gotovo ni zgodila po vseh krajih našega jezika na enkrat, ampak po enih znabiti veliko popred kakor po drugih, kakor tudi p. Janezova pisava kaže, da je bil že dolgo časa, znabiti od mladega, take izreke vaje. Počasu sta namreč ta dva kratka samoglasnika vedno bolj oslabevala, tako da je nazadnje ostal polglasnik, in tudi ta je zdaj že po mnogih krajih, posebno na Gorenskem popolno skoraj izginil.

Res, da se že pri Trubarju in Bohoriču nahaja pisava: „pravizhin, sazhetig, kojnizhik, pejviz,“ ker polglasnik sam na sebi ni nič menj podoben glasu *i*, kakor glasu *e*, in dasiravno ga po navadi pišeta z *e*, bi ga vendar z enako pravico lahko z *i* ali s katerim koli drugim samoglasnikom. Nasproti res da tudi beremo: „nikomer, nezhemer“ nam.: *nikomur*, *ničemur*, ali tudi to nas ne bode motilo, ako beremo zraven: *kokèr*, *kakershèn*“ nam.: *kakor*, *kakoršn*. Naša slovenščina namreč sploh ne trpi rada drugega kratkega samoglasnika v zlogu s končnim *r*, *n* ali *m*, kakor polglasnik, n. pr.: *grjè*, *grjéča*, *vnèmr*, *vrjèti*, *mrtinèk*, *mvrjètica*, *zanèkrna*, (tudi *zanèkrn*), *šnt Jérnéj*, *žndàr*, *komvndirati* nam.: *gorjè*, *vnèmar*, *martinèk* i. t. d., kar bi že stari-slovenščini ne bilo po godu bilo, pa tudi novi ni.

Ali že Trubar in Bohorič pišeta; „pèr, perjasen, dopernesti“ nam.: *pri*, *prijázrn*, *doprinésti*, kar bi se tadani izreki ne imelo upirati, ako se je kratki *i* čisto izrekal. Tudi sem ter tje mešata *i* in *u*: „mumu“ nam.: *mimò*, „drigazhi“ nam.: *drugáči*. Pa tudi ta ugovor bilo bi lahko zavrnilo s primerom sadanjega izgovora besede „proti“: *pvt*, in pokazaje na enake prikazke v drugih jezikih, ki nimajo nikakega polglasnika, ko bi moji trditvi nevarnost pretila; ali dozda je še vedno veljalo, da izjema ne podere pravila, temuč ga še le podpira; zatoraj mislim, da je pri vse m tem do prepričanja

dokazano, da sta se kratka *i* in *u* še v sedemnajstem stoletju polno-glasno in čisto izrekovala.

Oslabljenje se je sicer zgodilo prav po svojstvu našega jezika, ali, kakor mislim, nikakor ne na blagor lepoglasju in razumljivosti, in toraj na veliko škodo obče slovenski vzajemnosti, ako bi se to sprejelo v postavno zborni izreko našega omikanega sveta. Kakor smo tedaj po pravici ohranili kratka *i* in *u* v pisavi iz časov, ko se je naša nova slovenščina prvič pisati začela, tako skrbimo zdaj vsaji v izobraženem govoru, da boste te dve črki znamenja živih glasov, in ne mrtve mumije iz starih časov. Ne požirajmo ju, in ne izrekujmo ju polglasniško ampak čisto in natanko, povsod, kjer ju pišemo, ne tako evileče, kakor smo to vajeni v nemščini in latinščini, ampak nekoliko bolj zamolklo, vendar popolnoma razločno. Tako bodemo koristili obče slovenski vzajemnosti, in zavrli daljnje sušenje našega jezika, ter mu ohranili blagoglasje; kajti besede brez pravih donečih samoglasnikov so pač kakor krhlji na zeleni jablani.

4. *j*, *v*.

J in *v* sta v soglasnike okrajšana samoglasnika *i* in *u*, ki pričata, da mej soglasniki in samoglasniki nikakor ni tacega zidu, da bi se ne moglo črez, da v prirodu ni skoka. Ali se ne izgovarjajo n. pr. besede: *uběžal*, *utrgal* in enake dvoizložno tako, da se *u* sliši le kakor angleški *w* in ne dela zloga?

Ravno tako se glasi *v* pred soglasniki in na koncu besed, tako da v navadni izreki ni razločka mej besedama *vtčkati* in *utčkati* in podobnimi. Le pred *r* glasi se *v*, kedar gre h korenu besede, kakor pred samoglasniki: *vrčdn*. Kakor predlog *v* sestavi pa se glasi tudi pred *r* kakor *w*. V tem primeru bi bilo treba z opuščajem nad črto izpadli polglasnik zaznamovati, da bi se vedelo, kako je *v* brati: *vřzati*, kakor bi bilo pisano z angleškim *w*: *wřzati*. Tako: *vřásti*, *vřavnáti*, *vřobiti*, tudi: *vřame*, *vřanj* i. t. d., dasiravno je tukaj polglasnik *v* a spremenjen in bi bilo toraj pričakovati: *vřame vřanj*. Celó v nekaterih nesestavljenih besedah, kjer gre *v* h deblu, izgovarja se navadno kakor angleški *w*, tako post.: *vřiskati*, *vřoč* (ko prilog, ko deležnik pravilno); tudi tukaj bi se lahko zaznamenjala izreka z vejico: *vřiskati*, *vřóč*, ko ne bi bilo

boljše pravilno govoriti s pravim *v*. V neslovenskih koreninah post.: *Làvrič*, *màvra*, *šàvra*, *smvrdokàvra*, *Evròpa* i. t. d. jemlje se *v* k prvemu zlogu, ter se govori: *Làurič*, *màura*, *šàura*, *smvrdokàura*, *Euròpa* i. t. d., kakor bi ne bilo napak tudi pisati. Nasproti se v besedi *Lóvre* v h drugemu zlogu jemlje in čisto govori: *Ló-vre*, kakor: *vzvrè*, *so-vràžnik*.

Da je *j* starodaven in pravi slovensk glas, to je tako očitno, da bi bilo smešno, dokazovati hoteti, in vsak otrok ve, kje ga ima rabiti; *jàgoda*, *jàblan*, *jókati*, *jútro*, *jesèn*, kedo more te besede drugači in bolj prav pisati? Staroslovenska cirilica piše *j* se ve da z grškim znamenjem, ker pa grščina glasu *j* nima in je grški iota samoglasnik, veže ga z malo potezico z naslednim *a*, *e*, *u*, *e* ali *a* hote tako pokazati pravo izreko. *io* zadostuje za *ju* brez druge polovice staroslovenskega *u*, ker zloga *jo* stsl. glasoslovje ne trpi. Pred *i* pa se *j* ne sliši in toraj ne piše, kakor *v* ne pred *u*. *ñ* je bilo v stsl. prvotno najbrž kratek *i* iz *jñ* ali *jñ*. Stara slovenščina ima tedaj za *j* lastno posebno črko, ki se pa zvezuje z naslednim samoglasnikom v znamenje, da se ne izgovarja kakor v grščini, samoglasno. Rusi pa so v svojem jeziku cirilico v tej zadevi zelo pokvarili, in pišejo po eno črko za cel zlog; modra je bila toraj misel Vukova, ko je vpeljal v srbsčino latinski *j*, le škoda, da si trdovratno staroverstvo tako malo da dopovedati.

Črka *j* pa ima pri nas še drug posel, je namreč tudi možna črka, služéča v zaznamovanje topljenega *l* in *n*. Da je tukaj naša abeceda nepopolna, čutilo se je uže davno, vender ne rečem, da bi bilo napak, ki se niso kakor za šumiče, tako tudi za ta dva glasova češke rogovilice sprejele. Primernejše južni slovenščini bi bilo, kar je zdaj skoraj edino mogoče, zraven pa tudi prav lahko vpeljati, da se po zgledu stare slovenščine v gori omenjenem primeru *l* in *n* z malo drobno potezico v sredi zvezeta se svojim *j*, ter se tako pokaže, da se imajo obe zvezani črki k istemu zlogu jemati, in ko en glas izgovarjati, ko se sicer *n* ali *l* h sprednjemu, *j* pa k naslednjemu vzame: *vòlja*, *njìva*, *življénje*, nasproti: *Slovènje*, *česmìlje*. Beseda *pànj* ima v mn. imen: *panjè*.

Hrvatje bi morali enako tudi topljeni *d* zvezati z *j*, ker *d* in *j* se velikrat snideta in vsak za se izrekujeta: *odjahati*, *odjèsti*, *podjamnik*; vendar doslednejše bi bilo in natančnejše bi izreko določevalo, ko bi pisali *dz* s tako potezico na *z*, kakor jo imajo na *é*, toraj *dž* za stsl. *žd*, r. *ž*, p. *dz* in č. *z*: *rodžen*, *medža* i. t. d.

5. e, o.

Kakor je polglasni *e* v naši pisavi nepravi, ravno tako je nepravi tudi *e*, ki nam namešča stsl. *ѣ*: ali o tem hočem pozneje govoriti. Pravi *e* pa je nastal iz staroslovenskega čistega in staroslovenskega nosnega *e*, ravno tako kakor pravi *o* iz stsl. čistega in nosnega *o*.

Kratka *e* in *o* se enako kakor v družih jezikih natanko in čisto izrekujeta.

Dolg *e*, naj si ima potegnjen ali potisnjen naglas, in naj si bo ta prvoten, ali pa iz kratko potisnjenega raztegnjen, izrekne se kakor srednji glas mej *i* in *e*, blizo kakor *ie* — visoki *e*, zaprti *e*; dolg *o* ravno tako, naj si ima potegnjen ali potisnjen naglas, in naj si bo ta prvoten, ali pa iz kratko potisnjenega raztegnjen, po knjižni in zborni izreki kakor nekaj srednji glas mej *u* in *o*, blizu kakor *uo* — visoki *o*, zaprti *o*.

Prvotno kratki, potegnjeno naglašeni *e* izgovarja se dandanašnji na dolgo kakor srednji glas mej *e* in *a* — globoki *e* odprti *e*, in ravno tako prvotno kratki, potegnjeno naglašeni *o* na dolgo kakor srednji glas mej *o* in *a* — globoki *o*, odprti *o*.

Ta izreka je zdaj v izobraženem govoru že blizu sploh navadna. Samo na to bi bilo treba bolj paziti, da bi se ne mešalo *é* z *e*, in *ó* z *o*. Tako postavim je napačno govoriti *žén* namestu: *žén*, *gór*, *vód* namestu: *gór*, *vód*, ali, kar je navadnejše: *gorà*, *vodà*, ker *é* in *ó* ne more nikedar stati v zadnjem zlogu, zakar je tudi napak pisati: *lés*, *gór*, *dól*, v *pól* *pétih* namestu: *lésém*, *góri*, *dóli*, o *pólu* *pétih*.

Zelo napak je potisnjeni zaprti *o* izgovarjati kakor odprt *o* s potisnjenim naglasom. Primerno bi se tak glas zapisati mogel z *ó*, kakor zraven tudi potisnjeni odprti *e* z *ě*, kjer bi prva potezica strešice pomenila odprti glas, kakor v *ó*, *ě*, druga pa potisnjeni naglas, kakor v *ò*, *è*. Napak je toraj *gospòd* nam.: *gospòd*, *Bóg* nam.: *Bòg*, *pól* nam.: *pòlà* (mn. r. od *pòla*), kakor se posebno po Dolenskem zavoljo različne pokrajne izreke v branju in višem govoru pogostokrat sliši. Ravno tako napak je govoriti *tét* nam.: *tét*, *nehtèri* nam.: *nehtèri* ali *nektèri*, *učéncev* nam.: *učéncev*. Odprtega *e* ali *o* s potisnjenim naglasom naš jezik v domačih besedah ne pozna, razen v otročjem govorjenju. Otroci in z otroci pa pač govore tak *o* ali *e* s potisnjenim naglasom, n. pr.: *lòněk*, *ròkca*,

nôgca, vólk, cìnga-měsa, bónga (= zvoni) nam.: *lónčk, rókica, nógica* (ročica, nožica), *voľk* (voličk). *Vólk* se sliši vendar sem ter tje tudi v navadnem govorjenju, posebno v sestavi *bóžji-vólk*.

V tujih besedah pa govorimo *é* in *ô* pogostokrat, naj si bodo že bolj ali menj udomačene, n. pr.: *vérz, kérvc, mēr, konduktér, profěsor, kontrolór, profós* i. t. d.

Res, čez sedem let vse prav pride; strešica, ki je od konca v nauku o naglasu kazalo, da je ne bomo rabili, nam je vendar le potrebna in nam bode prav dobro služila. Iz tega je tudi popolnoma očitno, da je nasvetovano naglasopisje, kakor primerno hrvaščini in srbščini, ravno tako naši slovenščini edino zadostljivo in z nobenim boljšim ne nadomestljivo.

O glasu našega *e* in *o* pa imam še to opomniti. Po gori opisani izreki v naši novi slovenščini ni razločka, ali sta ta samoglasnika iz staroslovenskega čistega ali nosnega *e* in *o*. Tako je *é* v besedi *žéna* popolnoma tak, kakor v besedi *péta*, zadnji *e* v besedi *pepét* ali *večér* popolnoma tak, kakor v besedah *pét, svét* (sanctus); *ó* v besedi *pròst* popolnoma tak kakor v besedi *mòž*, *ó* v besedi *róka* popolnoma tak, kakor v besedi *rósa*. Kakor o tej zadevi Janežič uči, ne vem, kje bi se govorilo; mislim, težko kje.

Vendar v pokrajnih izrekah se je res da vsaji nekoliko ohranil razloček mej prvotno čistim in nosnim *e* in *o*. Za nosni *e* se čuje po nekih krajih na Goriškem in Koroškem, kakor pravijo češki *a: patk*. V prekmurski slovenščini se je nosni *o*, vsaji naglašeni, spremenil v *ou* in se tako sevštričil z *ei*, ki tam zastopa stsl. *ѣ*. Po Dolenskem pa se spreminja prvotni nosni *o*, kedar je dolg, ali iz prvotno kratkega potisnjenega raztegnjen v *uo*, ko se nasproti prvotni čisti *o* v enakem primeru spremeni v *u*: *Bùg* — *bóžji, mùož* — *móški, róka* — *ruòk, nóga* — *nùg*. Da pa ostane razloček mej prvotnem *u* in tem novejšim, ki je iz *o* nastal, spremenil se je po Notranjskem prvotni *u* v začetku korenike v *ui*, drugod pa v *ü*, povsod, kjer ni oslabil v polglasnik: *uista, neuímn, búča, búkve, düh, Dünaj, Lütr* i. t. d. nam.: *ústa, neúímn, búča, búkve, düh, Dúnaj, Lútr*. Le nekoliko malo besed je ohranilo čist *u*; take so z izvedenimi: *búrovž, čak, čútara, hüd, küčma, kükavica, kúrba, kúzla, úd, úk, úra, perút, plaviút, damív, dñur*, katerih poslednje dve pa bi se v knjižni slovenščini gotovo imele pisati

dihòr (ne *dihur*, prim. č. *tchoř*), *domòv* (ne *domu*), kakor se na Štajerskem in Ogerskem tudi govori, in znabiti tudi: *perèt*, *plavòt*.

V končnici množnega rodivnika *ov*, kakor tudi srednjega spola *o*, se je po Dolenskem in Notranjskem ne le dolgi, temuč tudi kratki *o* v *u* spremenil, ker je prvotno sploh dolg bil, v srednjega spola končnici vsaji v prilogih določne oblike, katerim so se potem nedoločni in tudi samostavniki prienačili; pravi vzrok pa je to, ki je jezik potrebo čutil razločevati množni rodivnik od svojivnih prilogov na *ov*: *golòbuc* — *golòbov*, *sovràžnikuv* — *sovràžnikov*, *-ova* i. t. d. in priloge srednjega spola od ženskih v toživniku. Ker se namreč nosni *o* v naši kranjski slovenščini vedno in dosledno v *o* spreminja in nikdar v *u*, kakor v drugih slovenskih jezikih, zgodi se lahko, da nastanejo po knjižni izreki in pisavi mnoge dvoumnosti in nedoločnosti, n. pr.: „*Stàro sm vidèt, mlàdo sm pà cvèliti slíšať*.“ Tukaj se ne ve, ali je *stàro* die Alte ali das Alte, in še menj ali je *mlàdo* die Junge ali pa das Junge, kar priprosti izgovor natanko loči: *stàro* — *stàru* — *mlàdo* — *mlàdu*. „*Težkò sm nòsit bútarò*“, ali „*téžko sm nòsit bútarò*.“ Tukaj je *težkò* in ravno tako *téžko* lahko prislov ali pa prilog v ženskem toživniku. Po dolenski izreki pa se natanko razloči: *težkò* (tož.), *težkù* (prislv.), ali pa *téžko* (tož.), *téžku* (prislov). Ker pa so taki primeri dvoumljivosti vendar le redki in se jih včasih tudi lahko ognemo po primernem besedosledju (*Težkò bútarò sm nòsit*), ni se do zdaj zavoljo tega nerazločka še nihče pritožil, in mislim da nam tudi v prihodnje ne bo preveč neprilik delal; in če v pisanju ne, tolikanj menj v govorjenju. Izgovarjati je toraj v zborni izreki *o* popolnoma enako v končnici srednjega spola, in v končnici ženskega toživnika, in ravno tako *ov* v mn. rod. kakor v svojivnih prilogih.

Iz pričine ravno nasprotne vzroku dozdam omenjene spremembe spremenila sta se v končnicah *om*, *oma*, *em*, *ema* kratka *o* in *e* v *a*, samo da je ta sprememba veliko novejša ter je Trubar in njegovi vrstniki še malo poznajo. Tako piše Trubar: „Lubi Slouenci, Vi imate vletim lyftei, kateri ie S. Paul tim Kerszhenikom Aydom inu Judom, kir fo tedai Vrymi bili, piffal, ner te nuznishe, potrebnishe inu viffokeshe rizhi —, kateri leta lyft htim Rimlanom zheftu prebere —, kir ie steim debelim Pifmom —, steim nega vunanem dershanem, fueffeliem, fercem“ i. t. d., včasih celo: „nogom, oblubom

inu beššedom, nom, vom i. t. d. Bohorič pa uči: „tim Ozhetom“ pa „tim pišmam, tima Ozhetama,“ „pred Ozhetma, ante patrem utrumq. (debebat esse ozhetoma fit concisio). Na to Kopitar: Bohoritsch und seine Zeitgenossen schreiben s' ozhétom, mit dem Vater, ozhetom, den Vätern, mit o, wo wir nun ozhétam, mit a sagen. Die südslavischen Dialecte, mit denen der unsrige am nächsten übereinkommt, haben auch om, und deswegen, glaub' ich, nämlich der Annäherung halber, nicht weil der damalige Krainer so geredet, hat Bohoritsch auch dieß om gebraucht.“

Nikakor ne pritrdim; kaj takega bi se dalo verjeti o Dalmatinu, o Bohoriču težko, na noben način pa ne o Trubarju. Kako bi bil pa mogel pisati -um, namestu -om v besedah, kjer je dobila ta končnica dolg naglas, ako se je hotel Hrvatom približevati? in vendar se nahaja, ako me spomin popolnoma ne moti, več tacih primerov v njegovih knjigah; navajati jih ne morem, ker nimam nobene pri rokah, v Kopitarjevi slovnici pa nisem našel takega primera. Še zdaj pa se sliši po Dolenskem: *strahúma*, to je: *strahóma* namestu: *stràhoma*. Ni toraj dvojiti, da je bilo takrat *om* in *em* sploh v navadi. Ali jezik ni čutil potrebe s tema končnicama razloček ohraniti mej dotičnimi padeži moških in srednjih po eni in ženskih imen po drugi strani. Zato so se uže za Trubarja končnice začele mešati in premagal je nazadnje *a* kakor naj močnejši samoglasnik, ki je v sredi mej *o* in *e* in sredotočje vseh drugih. Ker pa smo zdaj po mnogih bojih stara *o* in *e* zopet v pismo spravili, treba bo skrbeti, da ne bodeta kakor postave na popirju, ampak da jih tudi v govoru zopet oživimo, govore kakor se je pred sploh govorilo in kakor Štajerci in Prekmurci še zdaj govorijo.

6. b.

Po Schleicherju se je stsl. *b* prvotno glasil kakor *ai*, v stari-slovenščini pa po prestopu kakor *ia* ali *ea*, in v poznejšem času v nehterih krajih po Miklošiču kakor visoki *e*, kar pričajo tudi brizinski spiski, v katerih beremo za stsl. *b* sploh *e*.

Novoslovenska izreka te črke je po raznih krajih tudi zelo različna. Bohorič uči: „*b*, Syllaba est, et est alias omnium vocalium capax, saepe et græcam vel ei diphthongum notat antiquum.“

Ločiti je naj prvo dolgi *ī* od kratkega. Dolgi se izgovarja zdaj pri nas na četrto ali celo sedmero načinov, namreč kakor *ai*, kakor *ei*, kakor visoki *e* z nerazločnim zaglasnim *i*, potem kakor *ia* ali *ea*, kakor *ie*, in zadnjič kakor visoki *e* z nerazločnim predglasnim *i*. Naj starejši *ai* gospoduje dandanašnji posebno v tolikanj slavno znani ribniški izreki, dasiravno je težko določiti, je li ta *ai* res prvotni *ai*, ali pa je pozneje zopet nastal po prestavi iz *ia*; le za *j* ali kakim drugim topljenim soglasnikom govori Ribničan *ei* namestu *ai*: *jèid*, *jèiz*, *jèiž*, *gncèizdo* (toraj pisati z *nj*: *gnjèzdo*), *kèidn* (toraj pisati *tjèdn*), *kèi* (pisati *kjè* iz *kdè*) *drgei* (pisati toraj *drugjè* iz *drugdè*). Izgovarjata pa se v dvoglasniku *ai* in ravno tako v *ei* oba samoglasnika na kratko, vendar pa oba samoglasniško, tako da skupaj dasta dolg zlog, toraj ne kakor *aj* in *ej*. Ravno tako se izgovarja *ei* povsod drugod, kjer je v navadi za dolgi *ī*, ne le po Kranjskem, temuč tudi po Štajerskem in Ogerskem, le da se zaglasni *i* ne čuje povsod ostro in natanko, ampak bolj kakor v sredi mej *i* in *e*. Izreka na *ia* ali *ea* se sliši še sem ter tje po Dolenskem, *ie* na Koroškem in Goriskem in *e* z menj čutljivim predglasnim *i* na Gorenskem. Vprašanje je zdaj, katera toraj izreka naj bi se v izobraženem govoru občno rabila? *Ai* ali *ia* (*ea*), ako ravno prvotnejše, gotovo nihče ne bo vpeljal, ker se čuje le še v malo posameznih krajih in se tudi po blagoglasju ne priporoča. Tudi gorenskega izgovora ni lahko zagovarjati, ker popolnoma poenačuje dolgi *ī* z navadnim dolzim *e*, ko vendar velika večina naroda *ī* od *e* natanko loči, kakor to glasoslovje strogo zahteva. Pravi *ie* bi bil z ozirom na srbščino bolj opravičen, ali je sploh našemu jeziku menj primeren, premalo navaden in dolgemu *e* še zmirom preveč podoben. Ostane toraj še *ei*, in v bolj uglajenem izgovoru po spripodobljenju *ēi* ali *ēje*, *ēie*, to je *e* z menj razločnim zaglasnim *i*. Leta zadnja izreka je v omikanem govoru blizu sploh uže navadna in se naši slovenščini, kakor njena posebnost, tudi naj bolje in edino poda. *Ei* ali *ej* se je pisalo od Trubarja notri do Kopitarja, vendar ne v pomenu popolnoma ostrega dvoglasnika, ker se je *i* vendar dostikrat tudi izpustil. Pa tudi sadanja pisava, če natanko pomislimo, pripušča nam samo leto izreko; saj se sploh piše v dajavniku in mestniku „gospej“ nam. *gospè*, dasiravno Kopitar po svojem gorenskem izgovoru ne loči dajavnika in mestnika od rodivnika

pisaje „*gospé*“ v vseh treh padežih popolnoma enako. Tako so tudi pogostoma bere *drugej* nam. *drugjě*. Ker pa pišemo vendar v vseh drugih primerih le sam *e*, ki izključuje natančen dvo-glasnik v izgovoru, ostane nam ko prava izreka gori opisani visoki *e* se zaglasnim *i*, kakoršen glas tudi samoglasniško somerje zahteva, kakor se bode kmalu pokazalo.

Tudi za kratki *ĭ* se čuje enaka izreka, vendar samo v nek-terih besedah, in sicer v koreninah takih besed, ki se tako rekoč sproti narejajo iz drugih, ki imajo vedno dolg naglas na *ĭ*: *pěsk* — *pěščēn*, *město* — *měščān*, *běžati* — *běžim*, *měsiti* — *měsim* — *měsila*, *drěmati* — *drěmjem* — *drěmālo*, *běliti* — *bělīm* — *bělīti* i. t. d. Sicer pa se je izgovarjal kratki *ĭ* za Trubarja kakor kratek *i*, in tako ga on in njegovi nasledniki vse do Kastelca tudi pišejo: „*rizhi*, *cilu*, *diuiza*, *lipu*, *sapuuid*, *pritysh*“ i. t. d. Ta kratki *i* pa se je pozneje spremenil v polglasnik ravno tako kakor pravi prvotni kratki *i*, in sicer tudi pred *a* v naslednjem zlogu, kjer je pravi *i* še dozda svoj prvotni glas ohranil. Po sadanjem priprostem kranjskem izgovoru bi bil pisal Trubar brez dvojbe: „*erzhi*, *zlu*, *duiza*, *elpu*, *sapoud*, *pertysh*.“ Kaj bo toraj prava izreka tega kratkega *ĭ* v omikanem govorjenju? Polglasnik je premlad, slovenski vzajemnosti in posebno blagoglasju jezika škodljiv; *i* ni pri nas več v navadi, in ker tudi prvoten ni, mislim, da ga brez skrbi zavržemo, kjer se ne piše več; ostane nam toraj prvotna izreka, kratek *e* se zaglasnim pa le malo slišljivim *j* izreka, ki bode gotovo tudi onim po godu, ki v tem primeru čist *e* govore, kakor, menim, neketeri štajerski in goriški Slovenci; toraj *lēsēn* ravno tako kakor *pěščēn*, *dělīm* kakor *běžim*, kar se tiče samoglasnikov. (Po navadni priprosti izreki: *vsēn*, *dĭlīm* iz prejšnjega: *lisēn*, *dilīm*.)

Ker je toraj ta samoglasnik tako po izreki kakor po koreno-slovju od *e* popolnoma različen, po pravici terjamo zanj posebno znamenje v abecedi; ker pa je ta samoglasnik, bodi si dolg ali kratek, iz *e* in *i* sprijet in v sredi mej tema glasovoma, vendar bolj *e* kot *i*, bode tudi naj bolj primerno in pomenljivo znamenje zanj tako, ki ga bomo sestavili iz *e* in *i*, pa tako, da z *i* le piko snamemo ter jo na *e* postavimo. Češki *ě* se nam po pravici neče priljubiti, ker rogovilice na naših *e*, *s*, *z* vendar le kaj drugega pomenijo, kakor bi na tem *e*, vsaji zdi se nam tako; tudi na ta-kem rogovilastem *e* ni prostora za naglasne znamenja, za kar pa

moramo pri nas vse drugače skrbeti, kakor Čehi, katerim ni treba zaznamenjevati razen dolžino, dolžina pa jim *ě* spreminja v *i* to je *ž*.

Kje se ima pisati *ě*, nauči se vsakteri lahko iz navadne izreke svojega kraja, sicer pa iz stare-slovenščine in drugih slovenskih jezikov; ni mi toraj treba posameznih besed tukaj naštevati. Samo to moram opomniti, da se v neketerih besedah, ki so se pisale v stari-slovenščini z *ѣ*, zdaj govori navadni *e*; tako posebno pred *r*: *měra*, *věra*, *zvěr*, *sěr*, (*sěrc*, *serě*), pa tudi: *telò*, *testò*, *srěča*, *vrěme*, *brěme*, *petělín*, *črěz*, *čez*, *pre*, *pred*, *prek* (v zadnjih treh le kedar so brez naglasa). Nasproti pa se dolgi *e* pred *j* rad izgovarja kakor *ě* (*-ei*): *rěja*, *žěja*, *měja* (pa tudi *měja*), *glěj*, *Andrěj* i. t. d.

Namestu *ě* se piše *i* v končnicah, kedar nimajo dolzega naglasa; zato pa se v tem primeru prvotni *y* ne spreminja v *i*, kakor sicer, ampak kakor prvotni nosni *e* v *e*, tako da se sklanjajo zdaj vse ženske imena na *a* po enem primeru. Ako pa dobe take končnice dolg naglas, pokaže se prvotni *ě*: *na drogěh*, *vrtěh*, *kolěh* i. t. d. celo: *krajěh*. Tako se na Dolenskem pogostoma sliši tudi: *obě rokě*, *nogě*, *stěně*, *dvě*, *z lěpěmi dněvi*, *z grďěma rokăma*, kakor tudi Trubar piše: „ostreimi, hudeimi, sueteimi.“

Na poslednjih zgledih se vidi, da se prilog v dotičnih padežih po zaimenski sklanji ravna, ne po sestavljeni; sploh pa so se obe razen zaimena tretje osebe popolnoma poenačile, in sicer tako, da so se v končnicah, ki imajo soglasnik v sebi, pred njim stoječi samoglasniki v *ě* spremenili, kateri se glasi, ako nema naglasa na sebi, na Kranjskem kakor kratki *i*, zdaj polglasno, drugod pa, posebno po Štajerskem in Hrvaškem, kakor *e*. V druživniku edinstvenega, v dajavniku in druživniku dvojnega, v rodivniku, dajavniku, mestniku in druživniku množnega števila so se vzele kar naravnost končnice zaimenske sklanje, kakor: *těm*, *těma*, *těh*, *těmi*, tako: *velicěm*, *velicěma*, *velicěh*, *velicěmi*, kakor se posameznem že v stari slovenščini nahaja, (glej: Miklosiĉ, Formenlehre § 89, proti koncu), in so hrvaški Slovenci, dokler so se držali svojega nareĉja, tudi sploh te končnice z *e* pisali. Tem pa so se potem prienačili še rodivnik, dajavnik in mestnik v edinstvu. Mestnik se že po sestavljeni sklanji v stsl. na *тѣмъ* končuje, tudi v rodivnikovi končnici *ajego* (stsl. *aaro*) se je *aje* brez težave v *ě* spremenil. Namesto končnega *o* pa je nastopil *a*, da se je izglas zenačil z imen-

skim: *éga*. Dajavnik sam se ni mogel upirati, naredila se je toraj iz *ujemu* (stsl. *оуѣмѹ*) končnica *ému*: *velicéga*, *velicému*, *v velicém*. Enako se govori po Slovaškem: *ieho iemu*, in *iho*, *imu*, le proti Moravski meji: *ého*, *ému*, to je: *eho emu*. Kakor pa se v prejšnjih padežih prilog po zaimenu ravna, tako se v teh zaime po prilogu: *tégà*, *témù*, *v tém*. Tako se ravna po ženskem dajavniku in mestniku sestavljene sklanje: *dóbrěj*, v novoslov. tudi zaimena: *těj*. V vseh teh primerih, kakor povsod drugod se je izgovarjal za Trubarja kratki *é* kakor kratek *i*, in tako ga tudi piše. S tem je izginil razloček mej prilogi ali zaimeni na netopljene in na topljene soglasnike se končujočimi, katerih poslednji imajo v druživniku edinstva in gori imenovanih padežih dvojine in množine že prvotno po stari-slovenščini *i*, namestu *é*, kakor tudi ženski dajavnik in mestnik v edinstvu. Vendar ni nevrjetno, da se je bil ta prvotni *i* pred *v* *é* spremenil, kakor se še zdaj sliši: *z mojěmi*, *s sojěmi*, in se tudi v hrvaško slovenskih knjigah bere n. pr.: „k bližnjem susedom“ i. t. d.

Trubarjeva pisava se je ohranila do naj novejših časov, ko se je začelo v rodivniku, dajavniku in mestniku v edinstvenem številu pisati *e* namestu prejšnjega *i*. Vprašanje pa je zdaj, ali ima veljati ta *e* za pravi *e*, ali pa le za *é*. Ako je *é*, pač ni vzroka, ko ga v ostalih padežih nedomeščamo z *i*, celo v tacih, kjer se *é*, ko dobi poudarek, očitno pokaže: *grđimi*—*grđěmi*, da bi ga ravno v teh treh tolikanj strastno zahtevali; saj govore tudi *em*, *ema*, *eh*, *emi*, nam.: *im*, *ima*, *ih*, *imi*, kjer govore *ega*, *emu*, *em*, *ej*, ako se zelo ne motim v tej zadevi. Ali če pa res kje, kar mi ni znano, tako natanko razločujejo: *ega*, *emu*, *em*, *ej* in *im*, *ima*, *ih*, *imi*, da bi se moralo reči, novoslov. prilogi se ravna po sklanji po stsl. zaimenih na *i*, ali *ñ*, potem je se ve da napak pisati: „velicega, drazega,“ ker le pred *i* in *é* se more po slovenskem glasoslovju *k* v *c*, *g* v *z* in *h* v *s* spremeniti, pred pravim *e* pa bi se moral *k* v *č*, *g* v *ž* in *h* v *š*. Na tak način je toraj po slovenskem glasovju prav pisano: *veliciga*, *druziga*, napak pa: *velicega*, *drazega*. Ali če je tukajšnji *e* res pravi *e*, od kod bi imeli Kranjci in drugi Slovenci *i* v teh padežih: *iga* i. t. d.? To bi bilo se ve da lahko razlagati; nastal bi bil po sprilikovanju. Ako se že toliko končnic z *i* začenja, zakaj bi se ravno te tri z *e*? Nepotrebne razločke v sklanji in spregi prizadeva si jezik, kar sej

da, odpraviti in pregibovanje po mogočnosti olajšati. Ako ste se poenačile zaimenska in sestavljena sklanja, ako so se poenačile končnice za topljenimi in ne topljenimi, kako da bi ravno *e* se upiral v teh treh ali prav za prav štirih padežih, ko imajo drugi *i*, in jezik tega razločka ne potrebuje? Ko bi bilo to tako, reklo bi se po pravici: „Še majhno je manjkalo, pa bi se bila stvar dognala.“ Ali jezik je dognal v resnici, kar je namerjaval, in če tudi tako vzamemo to reč, nikakor ni napak pisati: *iga*, *imu*, *im*, *i*, temuč težnji jezika po zljajšanju pravil primernejše, in toraj tudi brez ozira na to pisavo od početka našega slovstva, smem reči, boljše. Kedor pa piše *ega*, *emu*, *em*, kakor po zaimenski sklanji za topljenci, moral bi dosledno tudi v ženskem dajavniku in mestniku pisati *ej*, ne *i*, in v vseh teh padežih *e* polnoglasno kakor navaden kratek *e* izgovarjati.

Čudno je, da jezik pravi prejšnji glas teh končnic kakor nalašč, rekel bi, skriva, ker, ko sicer naglas praviloma na sosedni zlog odskakuje, tega nekako trdovratno vedno preskakuje: *enigà* — *éniga*, *dobrigà* — *dóbriga*, *tncigà* — *tánciga*. Brez dvojbe se godi tudi to soglasju in lahki pravilnosti za ljubo, ketere se ve da ne razumejo neketeri slovničarji, ki le radi po svoji glavi jezik v stare raztrgane pravila silijo.

7. l.

Kako je izgovarjati črka *l* na koncu zlogov, to je skoraj edino, kar se je ugibalo ono leto, ko se je pisalo v Novicah o slovenski zborni izreki. Da sprevidimo, kaj je pravo, pa se bo treba nekoliko nazaj ozreti, in okoli sebe. Koder mi dan-današnji *l* pišemo, pisal ga je tudi Trubar se svojimi vrstniki, in nobeden od teh se ni motil, da bi bil kedaj *v* ali *u* pisal namestu *l*; veli pa Trubar „ta L zhaß debelu po Befiashku ifrezhi; daß 9 zu Zeiten grob auf Ungariß oder Bißhafiß.“ In Bohorič:

„Ludi. L l Laban, Levi, Lia.

Sed interdum crassè efferenda, quasi lit gemina, praefertim in fine, vt: débel, Crassus etc.“

Iz teh popisov je očitno, da se je *l* na dotičnih mestih izrekaval kakor poljski *ł*, in ta izreka se je ohranila na Kranjskem

blizu do Schoenleba in Kastelca, ki ga pa že pogosto zamenjuje z *u*, in namesta celo do Kopitarja, kateri na pr. Hipolitovo opazko: „Ornatius pronuntiatur fim biv pro fim bil, fim vidiv pro vidil, fim plesav pro fim plesal... licet etiam bene exprimatur per L, juxta morem inferioris Carniolie“ vprašuje: „Spricht wirklich ein Krainer oder Winde per l? Versteht sich reines l, kein Polnisches oder Russisches grobes, was man wohl bei Zirkniz herum zu hören bekommt.“

G. M. Majar piše v svoji „uzajemni slovnici“: „*l* glasi kako něčto srědnjega med *l* i *u*; Poljaki i Rusi ga izgovarjaju scěla pravilno: *stoma*, *dał* = r. *стома*, *даѣ*“

in malo pred:

„*l* se izgovarja v češčině i serbsčiniě neslavjanskim zvukom kako latinsko *l*; *slama*, *dělo*.“

V češčini toraj se izrekuje *l* povsod čisto kakor v nemščini ali latinščini. Da je pa taka izreka le nemškemu vplivu pripisovati, to se da zgodovinsko dokazati. „Kvarjenje se je začelo po mestih, kjer se je zraven češčine tudi nemščina govorila, posebno v Pragi, in uže Hus je tožil, da Pražanje ne le brez potrebe nemške besede v češčino mešajo, ampak tudi *tobolka* namestu *tobolka*, *liko* namestu *lyko* govore.“* Enako se je tudi v Istri, Dalmaciji in Hrvaški *l* naj brž po italijanskem vplivu povsod v *l* spremenil. V maloruščini, ki je sicer ohranila prvotni glas *te* črke, izgovarja se *l* na koncu besed in pred soglasniki kakor kratek *u*, ravno tako kakor pri nas, in po Slovaškem, in kakor se v srbsčini kot *o*. To je dosti jasen dokaz, da se ta sprememba ni zgodila po kakem tujem vplivu, kakor ona v *l*, ampak po lastnem nagonu našega jezika, in toraj se vso pravico velika večina našega naroda govori kratek *u* (angleški *w*) namestu *l* povsod, kjer je imel prvotno (netopiven) polglasnik za sabo. Gorenci in Korošci so to reč še dalje tirali ter govore *u* (*w*) tudi pred *a*, *o* in *u*, kjer imamo drugi Slovenci čisti *l*, kar se ve da jezik zelo pači, dasi-ravno tudi Lužiški Srbi, priprosti Poljaki in celo v nekih krajih na Slovaškem ravno tako govore.

Kako se ima toraj izrekati v našem zbornem govoru? Prvotni glas *l* je pri nas popolnoma izmrl, ter ga celo ne poznamo več; gorenška in koroška izreka je nam smešna in res nelepoglasna.

* Miklošić: Vergl. Lautlehre, str. 433.

ter se je gotovo noben izobražen Gorenec ali Korošec v resnobnem govoru ne poslužuje; izreka š čistim nemškimi *l* tudi na koncu pa je plod tujega vpliva, našemu jeziku zoprna, in mej Slovenci v sadanjem ožjem pomenu besede menda malo kje ali pa nikjer navadna. Čisti *l* toraj izgovarjati tudi pred neke danjim polglasnikom je smešna prisiljenost in napaka, ketere je kriva naša površna zgodovinska pisava. Naj grja napaka pa je nedoslednost, ki se tolikrat sliši pri takem izgovoru. Kako se more govoriti post. *popólnoma*, *stòlp* š čistim *l* (namestu: *popòunoma*, *stòup*) in takoj na to: *vòuk*, *vidu* i. t. d.? Tudi srbski *o* ni priporočati, dasiravno je prekmurskim Slovencem navaden; tak izgovor bi pri nas delal dvoumnosti, in naša knjižna slovenščina ima že brez tega dosti *o*. V srbsčini je to narobe: srbsčina ima *u* v veliki množini, in zato mislim, spreminja *t* v *o*, ko se drugod povsod, kjer se spreminja le v *u* (*w*) spreminja. Ostane toraj kot naj primernejša naši knjižni slovenščini navadna izreka: *dàl*, *vàl*, *vìl*, *mìslìl*, *mìs'l*, *stòl*, *stoč*, *koč*, *polg*, *pàvc*, *rìvc*, kakor (z angleškim *w*): *dàw*, *vàw*, *vìw*, *mìslìw*, *mìs'w*, *stòw*, *stowc*, *kowc*, *powg*, *pàwc*, *rìwc*.

i je treba pred *w* čisto in razločno izgovarjati, kakor je bila za Kastelca še sploh navada, *mìslìw* ne *mìs'w* ali *mìslu*; ravno tako *é*, *vidèw* ne *vid'w* ali *vidu*. Pač pa je *w* s polglasnikom spred ali zad, toraj *w* ali *w* skoraj popolnoma kratek samoglasnik *u*: *mìs'w*, skoraj kakor *mìsu*, *stowc* kakor *stouc*, *kowc* = *kouc*, *powg* = *poüg*, *pàwc* = *pà-uc*, *rìwc* = *rì-uc*. V poslednjih dveh primerih se v dobri izreki natanko čutita dva zloga, katerih prvi je dolg naglašen, drugi pa nenaglašen kratek. V predzadnjih treh pa je prvi zlog prvotno kratek, in zadnji ravno tako kratki, ima naglas; v teh primerih naj se še tako razločno vsaki samoglasnik posebe izgovori, da se le ne preneha za prvim, slišal se bo vedno le eden in sicer dolg zlog s potegnjenim naglasom; tukaj se tedaj *o* in *w* (ali *u*) sprimeta v dvoglasnik *ou* ali triglasnik *ow* s potegnjenim naglasom, ker je naglašena druga polovica.

Ako primerjamo te tri besede: *stoč*, *koč*, *polg* z besedami, ki jih navadno pišemo: „volna, žolna, molzem, molčati,“ našli bomo, da se v njih prvi zlog s popolnoma enakim in ravno tako naglašanim dvoglasnikom izgovarja: *voùna*, *žoùna*, *moùzem*, *moùčati*. Tudi v teh besedah je v dolgem dvoglasniku *ou* prvi samoglasnik kratek in drugi ravno tako kratek pa naglašen. Kakor pa

je *koùc* = *kowc*, prvotno *kočc*, ravno tako: *voùna* = *wowna*, prvot.: *vočna*. Ravno tako: *žòuna* = *žowna* = *žočna*, *moùzem* = *mowzem* = *močzem*, *moùčati* = *mowčati* = *moččati*. Enako besede s potisnjenim naglasom (s poudarkom na prvi polovici, na prvem samoglasniku): *vòuk*, *mòuk*, *stòup*, *pòun*, = *vòwk*, *mòwk*, *stòwp*, *pòwn* = *vòtk*, *mòtk*, *stòbp*, *pòtn*. Polglasnik bi se smel in moral le takrat izpustiti, kedar je zlog kratek: *vočejè*, *bočnik*, *močanje*, izgov.: *cowcjè* i. t. d.

Razloček mej temi zgledi in gorenjimi *stočc*, *vočc*, *počg* je le ta, da je v enih *o* prvoten (*stòl*, *kòl*, *po*), v drugih pa je nastal iz polglasnika: *vočna*, *vòtk*, *pòtn* = *včna*, *vtk*, *pčtn*, kar je nastalo iz starosl.: *вѣѣна*, *вѣѣтъ*, *пѣѣтъ*, blizo kakor v ruščini: *golova*, *polotna*, *Votoh* i. t. d., iz prvotnega: „glava, platno, Vlah.“ Po Štajerskem in Prekmurskem se je kakor v hrvaščini in srbščini polglasnik ohranil, in se toraj izgovarja *č* kakor *w* = *u*. Zavoljo razločka pa potem Štajerci in Prekmurci prvotni *u* v *ü* spreminjajo.

Naša slovenščina je čudo skrbna za to, da se prvotno različnim glasovom tudi še po spremembi, katero sadanji jezik zahteva, razlika ohrani, in ravno tako skrbno varuje prekrasno somerje svojega samoglasništva. To sta nam pa dva imenitna vzroka, da ne moremo sprejeti za *ob* štajerske in prekmurske izreke v naš zborni jezik, ker štajerskega in prekmurskega *ü* za *u* gotovo ne bomo sprejeli, niti prekmurskega *ou* za stsl. nosni *o*; in naš *é* (= *ei*) vsled somerja zahteva glas *ou*, kakor blizu sploh v vseh jezikih, ki imajo glas *ei* tudi *ou* nahajamo, vsaji prvotno, tako v grščini, v stari nemščini, v angleščini i. dr. Ta *ou* pa je pri nas *ob*. Kakor pa *é* ni ostro izrečen *ei*, ampak *e* se zaglasnim *i* ki gre uže proti *e*: *êj*, *êje*, *êe*, ravno tako *ou* ni preostro izgovarjati, ampak kakor *o* se zaglasnim *u*, ki se nagiblje uže proti *o*: *ôw*, *ôwo*, *ôôo*. Angleži, če se ne motim, imajo natanko oba ta glasova v svojem jeziku, pišejo pa za *ei* sam *a* in za *ou* sam *o*. V starem nemškem rokopisu pa sem bral zraven *ei*, ki se je izgovarjal prvotno kakor naš *é*, tudi dvoglasnik *o*, katerega pisava sama priča, da se je izgovarjal kakor zdaj naš *ob*: *oedj*, *gloebe*, *oogspurg*.

Izreka bi bila toraj določena; imam pa še nekaj o pisavi spregovoriti. Naša sadanja navadna pisava je zgodovinska, to je res, in celo Metelko se svojo novo abecedo si ni upal temu l-u kaj žalega storiti. Tudi jaz sploh nesem zoper zgodovinsko pisavo, ali

pač pa moram biti zoper zgodovinsko površno in nepopolnoma pisavo. Da pa je bila pisava z *l* uže nekelej nepopolnoma, pričajo Trubarjeve in Bohoričeve opazke, kako se ima *l* včasu posebno na koncu izgovarjati; da je bila pisava natančna, ne bi bilo taci opazek potreba bilo. Iz Bohoričevih besed: „interdum, praesertim in fine“, pa veliko lažje sklepamo, da se je *l* le na tistih mestih trdo izgovarjal, kjer ga zdaj po dolenski izreki za *w* beremo, ne pa povsod, kjer ga Gorenci izgovarjajo za *w*; in kakor se v južni slovenščini sploh *l* ne izgovarja pred vsacim *e* in *i* topljeno, kakor v severni, tako se tudi ne pred vsemi drugimi nepredjveljenimi samoglasniki trdo, kakor v severni slovenščini, ampak samo pred prvotnim nepredjveljenim polglasnikom. Imela je toraj južna slovenščina prvotno trojen *l* pomehčanega ali topljenega, navadnega kakor drugi jeziki in zadnjič trdega, in Bohorič in Trubar bi bila natanko morala pisati: *pòlje*, *pòlu*, *pòl*, *bìlje*, *bìl*, *bila*, *tòliko*, *točklo*, *vàl*, *valiti*, *vàljati* i. t. d., *l* povsod, kjer zdaj za naš *l* izgovarjamo *w*.

Tedaj mi, ki se radi držimo zgodovinskega pravopisa, kaj nam brani prav pisati, kakor bi bili uže nekelej imeli, kaj mar zgodovinski krivopis? Mala, tenka potezica čez *l* ne bo nikomur oči steknila, nasproti pa vsakogar prave izreke opomnila, in vsem dotičnim pravilom, izjemam, razvadam in sitnostim konec storila. Uže otrok se bo naučil: „*l* to je *ew*“, in takoj bo bral prav in brez spotike, mej tem, ko se zdaj uči leta in leta, pa nazadnje vendar le ne ve kako in kaj. Modrim dosti, zdaj pa storite, kakor hočete.

8. r.

More li *r* v resnici samoglasnik biti. Za naš ne-vemo-če-samoglasnik *r* piše stara-slovenščina *r* s polglasnikom od zad, ravno tako, kakor *l* s polglasnikom od zad za naš *ol* (prav za prav *ob*). Ako to pisavo primerjamo z današnjo bolgarsko izreko — ker bolgarščina je vendar po splošnem mnenju prava hči stare-slovenščine — izreko, ki se popolnoma ujema se staro-slovensko pisavo, priznati moramo, da v stari-slovenščini vsaji prvotno *r* in *l* nikake samoglasniški podobne izreke imela nista. To potrjuje tudi v „Ljubušinem sodu“ pisava: *Vletava*, *prevenec*, *plek*, *bređo*,

ako je ta pisava rokopisu zvestejši od pisave: „*Vltava, prvenec, plk, brdo*,” kakor berem v drugi izdavi.

Če imamo tedaj v naši novi slovenščini za staroslov. *ѣ* dvo-ali triglasnik *oĵ*, prvotno *ĵ*, moramo uže naprej tudi za *pĵ* podobno sestavo si misliti, namreč *vr*. To misel popolnoma utrjuje beseda *birič*, v kateri sta oba *i* kratka in se toraj po današnji priprosti izreki kakor polglasnika izgovarjata: *br^{ic}č*. Ako to besedo tako izgovorjeno primerimo z besedo *brv*, ne dobimo razločka, razen v zadnjem soglasniku in naglasu; ako jo primerimo z besedo *krč*, ne dobimo razločka, razen v naglasu in sprednjem soglasniku; če sta tedaj v besedi *brč* gotovo dva polglasnika, eden pred *r*, in drugi za *r*, nastala oba iz prvotnih *i*, in se vendar v besedi le en zlog sliši, morata pri enakem izgovoru v besedah *brv*, *krt* i. t. d. ravno tako biti, toraj: *brv*, *krt*. Da je polglasnik pred *r*, to mi bo še marsikedo rad pritrdil, saj se tudi dosti razločno čuti. Ali da bi bil tudi zad za *r* ravno tak polglasnik?! Kogar *birič* ni prepričal, temu hočem še dve drugi priči privesti. Slednjemu, mislim, uže uho da, da je beseda *smrt* ravno tako dolg zlog kakor postavim beseda *smèt*, *krč* kakor *kàč*, *trt* kakor *tàt*, *srd* kakor *sàd* ali *sòd* i. t. d. Ali polglasnik ni nikdar dolg; kedar bi imel dolg biti, spremeni se v *a* ali *e*. Toraj, mislim, tudi v teh besedah ne more nihče trditi, da bi bil pred *r*-om stoječi polglasnik dolg; ko bi imel dolg biti, morale bi se glasiti te besede: *smàrt*, *tàrt*, *kàrč*, *sàrd*, ali po štajarsko: *smèrt*, *tèrt*, *kèrč*, *sèrd*. Ker pa so zlogi v teh besedah vendar le dolgi, priznati moramo polglasnik tudi zad za *r*, hočeš, nočeš. Odpade le takrat, kedar zlog naglas in dolžino zgubi. Še drug dokaz moje trditve je to, da take besede v resnici sem ter tje v pesmih za dva zloga odležejo, ravno kakor se v srbskih, posebno narodnih *t* dostikrat razkroji na *i*-je. Tako postavim poje neki naš sicer mi neznan Dante:

„O mož, odpusti, prosim te,
Nezvesti tvoji ženi!
Sej čeru te vesti me že,
Gorje, gorje je meni!“

Tu besede „čeru“ gotovo ni nič družega, ko *črv*; za poslednji polglasnik in končni *v* piše pevec kratek *u*, kakor se res tudi izgovarja. Celo Valjavec, ki je, menim, prvi začel v naši slovenščini polglasni *e* pred *r* izpuščati, piše v neki pesmi: „O

čeren, čeren je zares,“ to je: *O črn, črn je zares*, samo da je *črn* dvozložno izreči, skoraj kakor bi bilo *črrn* (*čr-rn*).

De se polglasnik zad za *r* ne čuti tako razločno, kakor pred njim stoječi, tega je le močni glas *r*-ov kriv; tako se tudi v besedah: *stārc, jārck, jārm, mārñ* in podobnih polglasnik za *r*-om komaj čuti, in vendar se v dobri izreki izgovarjajo dvozložno, skoraj kakor: *stā-rc, jā-rk, jā-rm, mā-rñ*, vendar pa ne tako, da bi se moglo reči, da je v tem primeru *r* samoglasnik. Kedor bi to trdil, moral bi enako čast skazati tudi ne le *l*-u in *l*-u, ampak tudi *lj*-u, *n*-u, *nj*-u in *m*-u, ker tudi ti močni soglasniki se v končnicah pred polglasnikom jače glasijo, kakor polglasnik: *šōbc, žgāwc, nēmwc*, malo da ne kakor: *šō-lc, žgā-nc, nēm-c*. Ko bi kedo mislil, da je v teh besedah polglasnik pred *r, l, n* ali *m* poskočil, naj le poskusi izgovarjati *stā-rc, šō-lc, žgā-nc, nēm-c*, pa se bo prepričal, da se tako nikjer ne govori, takega zeva bi slovenščina nikakor ne mogla trpeti. Ko bi se pa res sploh in povsod, kar se ve, da ni tako, te in podobne besede dvozložno, pa brez polglasnika v zadnjem zlogu izgovarjale, bil bi tak podolžen *r, l, l, lj, n, nj* ali *m* vendar le po za njim prvotno stoječem polglasniku nekako samoglasniško dolžino dobil, in bi se toraj tudi v tem primeru ne mogel bolje pisati, kakor s polglasnikom za sabo, ki bi kazal tako prvotno, kakor poznejšo izreko. Toraj ko bi se v besedi *přt* res za *r* nikakoršen polglasnik ne čutil, in bi dolgi zlog delal le spred stoječi polglasnik z nekakvim samoglasniško podolženim *r* za sabo, treba bi bilo vendar le pisati polglasnik za *r*, ako bi hoteli tako izreko v pisavi zaznamenjati; tolikanj bolj ga pa moramo pisati tako, ker se v resnici dosti dobro čuti. Nastale so toraj besede *smřrt, trřg, vrřba, grřba* i. t. d. iz stsl. *сѣмръть, тррьгъ, врьба, гррьба* i. t. d., podobno kakor v ruščini „boroda“ in prvotnega *brada*, „bereza“ iz *brěza*, „moroz“ iz *mraz*, „zdorov“ iz *zdrav* i. t. d. Le kedar tak zlog naglas in dolžino zgubi, takrat zadnji polglasnik odpade, in bi se ne smel pisati: *Trřstā, mřrtřc, povrřřina* i. t. d.

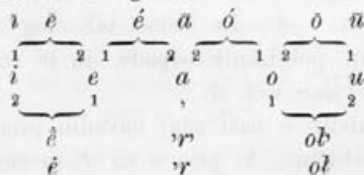
Kaj pa je misliti o naši zdaj navadni pisavi z *r* brez kacega polglasnika? V srbščini, ki piše *u* za *č* in sicer polglasnika ne pozna, mora se pritrditi, da je taka pisava prav dobra in primerna kratica; ravno tako v češčini. Mi pa polglasnik neobhodno potrebujemo tudi v mnogih drugih primerih, in ko ga bomo imeli, ne

bode ga tudi tukaj treba izpuščati, v navadni breznaglasni pisavi vsaji pred *r* ne; zad za *r* bi se v taki pisavi zavoljo urnosti, in dozdanje navade smel izpuščati, posebno tudi, ker v hitrosti ni vedno mogoče na naglas paziti.

Vse pa, kar je bilo rečeno o pisavi zadnjega polglasnika v sestavi *vr* velja ravno tako, to se ve da, tudi o sestavi *ob*, katera dva triglasnika se tudi dandanašnji še v drugih lastnostih popolnoma ujemata, dasi je po glasu *ob* zdaj *ě*-ju par. Tako *vr* kakor *ob* more le mej soglasniki v besedi stati, na koncu in v začetku besede pa le z enim polglasnikom, s predglasnim na koncu, se zaglasnim v začetku, dasiravno se tudi v začetku besede včasih s predglasnim polglasnikom izgovarjati sliši, kar pa bi v pisavi znabiti ne bilo prilično posnemati; tako se govori *rděč* namestu: *rděč*, *vrjāv* nam.: *vrjāv*, *vrž* nam.: *vrž* i. t. d. Pred *n* ali *m* se polglasnik v *a* spremeni: *āmpāk*, *ānti*. Namestu *l* pa stoji v začetku besede tudi pred polglasnikom *l*: *lgāk*, *lgāti*, *lbānja*, vendar se polglasnik v tem primeru rad spreminja v *u* ali *a*: *lugāk*, *lugāti*, *lubānja*.

Tako, menim, je naša zborna izreka po raznih pokrajnih izrekah in korenoslovju slovenskem določena, kakor jo zahteva naš književni jezik, in tako tudi vstanovljena pisava izreki in korenoslovju popolnoma primerna, ki se v natančnosti Metelkotovi nikakor ne umakne, pač pa jo v priličnosti, doslednosti in znanstveni veljavi precej presega, in se od navadne le toliko loči, kolikor očitna potreba strogo zahteva.

Za sklep postavim sem pregled naših slovenskih samoglasnikov z njim podobnimi mešanimi glasovi po somerju, v katerem so mej sabo po vstanovljeni izreki. Kako je ta pregled razumeti, ni mi treba razkladati pazljivemu, potrpežljivemu in bistroumnemu čitatelju, sam lahko ugane.

V Novem-mestu, spomlad, 1870.

P. Stanislav Škrabec.

Schul-Nachrichten.

I. Der Lehrkörper.

Name und Charakter der Lehrer	Im I. Semester		Im II. Semester		Wöchentl. Stunden- Zahl	
	Lehr- gegenstand	Classe	Lehr- gegenstand	Classe	I. S.	II. S.
P. Ladislaus Hrovat, Prof. u. prov. Director	Griechisch Latein Slovenisch	VII. VIII. VII. VIII.	Griechisch Latein Slovenisch	VII. VIII. VII. VIII.	16	16
P. Bernard Vovk, emer. Director u. Prof.	Mathematik Physik	III. VII. VIII. IV. VII. VIII.	Mathematik Physik	III. VII. VIII. III. IV. VII. VIII.	16	18
P. Rafael Klemenčić, Professor.	Geogr. und Geschichte Phil. Propäd. Deutsch	V. VI. VII. VIII. VII. VIII. VIII.	Geogr. und Geschichte Phil. Propäd. Deutsch	V. VI. VII. VIII. VII. VIII. VIII.	19	19
P. Burkhard Schwinger, Professor.	Latein Deutsch	III. V. III. IV.	Latein Deutsch	III. V. III. IV.	18	18
P. Regalat Stamcar, Professor.	Latein Geogr. und Geschichte	IV. I. III. IV.	Latein Geogr. und Geschichte	IV. I. III. IV.	15	15
P. Ignaz Staudacher, Relig.-Professor.	Religion	I. — VIII.	Religion	I. — VIII.	17	17
P. Gottfried Hlebec, suppl. Lehrer.	Latein Slovenisch	VI. VIII. IV. V. VI.	Latein Slovenisch	VI. VIII. IV. V. VI.	17	17
P. Engelbert Vovk, suppl. Lehrer.	Mathematik	I. II. IV. V. VI.	Mathematik	I. II. IV. V. VI.	16	16
P. Ehrenfried Zupet, suppl. Lehrer.	Latein Geschichte Deutsch Slovenisch	II. II. II. II. III.	Latein Geogr. und Geschichte Deutsch Slovenisch	II. II. II. II. III.	18	18
P. Eugen Hegler, suppl. Lehrer.	Naturgesch. Deutsch	I. II. III. V. VI. V. VI. VII.	Naturgesch. Deutsch	I. II. V. VI. V. VI. VII.	18	16
P. Stanislaus Skrabec, suppl. Lehrer.	Griechisch Slovenisch	IV. V. VI. VII.	Griechisch Slovenisch	IV. V. VI. VII.	16	16
P. Clemens Jelenec, suppl. Lehrer.	Latein Griechisch Deutsch Slovenisch	I. III. I. I.	Latein Griechisch Deutsch Slovenisch	I. III. I. I.	18	18

Sämmtlicher Lehrkörper gehört der krainisch-croatischen Franziscaner-Ordensprovinz an.

II. Freier Lehrgegenstand.

Gesang. *I. Abtheilung:* Die Anfangsgründe aus dem Gesange, 2 Stunden wöchentlich.

II. Abtheilung: Tenoristen und Bassisten je 1 Stunde und ausserdem für den Chor noch 1 Stunde wöchentlich. — **Musik** wurde durch 8 Stunden wöchentlich geübt. Einige Schüler theiligten sich mit Freude daran. — *Ipavec Theobald* verdient des regen Eifers wegen öffentlich belobt zu werden.

III. Statistische Uebersicht der Schüler.

		C l a s s e								Zu- sammen
		I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	
Öffentliche Schüler	Am Anfange des Schuljahres eingeschrieben	24	25	13	21	19	22	12	17	153
	Aus der vorhergehenden Classe traten ein	—	24	11	19	12	19	9	16	111
	Es wiederholten die Classe . . .	—	—	1	2	2	—	3	—	8
	Von Aussen kamen	24	1	1	—	5	3	—	1	35
	Abgegangen während des Jahres	—	—	1	3	3	2	1	2	12
	Zugekommen während des Jahres	—	—	2	—	—	1	2	—	5
	Verblieben am Ende des Jahres	24	25	14	18	16	21	13	15	146
Privatisten		1	1	—	—	—	—	—	—	2
Davon sind:										
der Muttersprache nach	slovenische .	19	24	14	17	15	22	13	14	137
	croatische .	—	1	—	—	—	—	—	1	2
	deutsche .	4	—	—	1	1	—	—	—	6
	italienische .	1	—	—	—	—	—	—	—	1
zur Entrichtung des Schulgeldes verpflichtet	I. Semester	24	6	3	6	7	5	7	4	62
	II. Semester	2	5	3	8	10	10	6	7	51
davon befreit	I. Semester	—	19	11	15	12	16	5	11	89
	II. Semester	22	20	11	10	6	12	7	8	95
Stipendisten		2	1	1	4	2	3	3	2	18
Militär		—	—	—	—	1	5	3	6	15
Die Aufn.-Taxe zahlten pr. 2 fl. 10 kr.		22	1	1	—	4	3	2	1	34

Sämmtliche Schüler sind römisch-katholischer Religion. — Betrag des Schulgeldes im I. Sem. 354 fl. — kr., im II. Sem. 315 fl. 30 kr. — Betrag der Aufnahmestaxen 71 fl. 40 kr. — Betrag der Stipendien 1606 fl. 10 kr.

IV. Maturitäts-Prüfungen.

Die mündl. Maturitäts-Prüfung im Schuljahre 1869 fand unter der Leitung des k. k. Landes-Schulinspectors Herrn Dr. *Anton Jarc* am 5., 6., 7. August statt; und das Ergebniss derselben gibt nachstehendes

Verzeichniss

Post-Nr.	N a m e	Vaterland	Geburtsort	Alter	Note	Angebl. Beruf
1	<i>Bartel Johann</i>	Krain	Mirnapeč	22	reif	Philosoph.
2	<i>Ferjančič Jakob</i>	dto.	Slap	22	reif	Philosoph.
3	<i>Germ Franz</i>	dto.	Rudolfswerth	19	reif	Landwirthschaft
4	<i>Haderlapp Philipp</i>	Kärnten	Eisenkappel	20	reif	Theologie
5	<i>Kaspert Anton</i>	Steierm.	Peilenstein	19	reif	Philosoph.
6	<i>Kersnik Johann</i>	Krain	Rudolfswerth	18	reif	Theologie
7	<i>Komlanec Johann</i>	dto.	Bučka	21	reif mit Auszeich.	Theologie
8	<i>Korbič Anton</i>	dto.	Smelednik	22	reif mit Auszeich.	Theologie
9	<i>Koršic Michael</i>	Küstenl.	Salkano	22	reif	Theologie
10	<i>Kristan Martin</i>	Krain	Stražiše	23	nicht reif, auf 1/2 Jahr verschoben	Theologie
11	<i>Leskovec Franz</i>	dto.	Idria	23	reif	Theologie
12	<i>Linhart Hermann</i>	Oberöster.	Losenstein-leiten	19	reif	Medicin
13	<i>Mikoli Franz</i>	Krain	Metlika	19	reif mit Auszeich.	Medicin
14	<i>Molek Martin</i>	dto.	Hinje	24	reif mit Auszeich.	Theologie
15	<i>Pučnik Michael</i>	dto.	Krainburg	22	reif	Jus
16	<i>Skedelj Franz</i>	dto.	St. Michael	20	reif	Theologie
17	<i>Sterger Stanislav</i>	dto.	St. Barthelma	19	reif	Medicin
18	<i>Stermole Franz</i>	dto.	Zatičina	21	nicht reif, bis Ende Sept. versch.	Theologie
19	<i>Vidic Theodor</i>	dto.	Rudolfswerth	19	reif	Jus
20	<i>Makovec Franz</i>	Steierm.	Radkersburg	22	nicht reif, auf 2 Mon. verschoben	Theologie

Die schriftlichen Arbeiten der diesjährigen Maturitäts-Prüfung wurden vom 22. bis 25. Juni vorgenommen; und der mündliche Theil derselben unter der Leitung des k. k. Landes-Schulinspectors Herrn Karl Holzinger am 25. und 26. Juli abgehalten.

V. Aufgaben,

gegeben den Schülern des Obergymnasiums.

a) Deutsche.

VIII. Classe.

1. Vorstellung der philosophischen und historischen Theorie der Poesie, sammt deren Licht- und Schattenseiten. — 2. Inwiefern bildet der Ackerbau die Grundlage der Cultur? — 3. Auf welchen Bedingungen beruht eine richtige Darstellung? — 4. Warum hat sich in Europa eine spätere, aber bedeutend höhere Cultur entwickelt? — 5. Psychologische Erklärung des Traumes. — 6. Durch welche Eigenschaften erlangte Perikles seine grosse Bedeutung? — 7. Freie Aufgabe. — 8. Unterscheidung (Eintheilung) der Sprache und Bedeutung derselben. — 9. Wie gelangte Napoleon I. in Frankreich zur Alleinherrschaft? — 10. Von welchen Umständen hängt das Klima eines Ortes ab? — 11. Welche Umstände beförderten bei den Phöniziern die Anlegung ihrer zahlreichen Colonien? (Matura).

VII. Classe.

1. Die Metamorphose der Pflanzen (nach Göthes gleichn. Ged.) — 2. Die Ewigkeit nahet, und wir denken nicht daran. — 3. Ueber den Werth der Gesundheit. — 4. Charakter des Orestes und Pylades (nach Göthe's Iphig.) — 5. Welche verschiedene Bedeutung haben die Griechen und Römer in der Geschichte der Menschheit? — 6. Erklärung des Gedichtes von Schiller: „Die Worte des Glaubens.“ — 7. Ueber die verschiedenen Eindrücke, welche das Glockengeläute auf uns macht. — 8. Worin hat die Anhänglichkeit des Menschen an seine Heimat ihren Grund? — 9. Des Lebens ungemischte Freude ward keinem Sterblichen zu Theil. — 10. Die Dichtkunst eine Bildnerin der Menschheit.

VI. Classe.

1. Wichtigkeit des Studiums der Naturwissenschaften. — 2. Das Landleben (nach Hagedorn). — 3. Die Heimkehr des todt-

geglaubten Sohnes aus dem Kriege. — 4. Jagdfalke und Falkenjagd. — 5. Des Lebens Mühe lehrt uns allein des Lebens Güter schätzen. — 6. Der Jüngling und der Frühling. — 7. Ueber das Verwerfliche des Sklavenhandels. — 8. (Motto:) „Auf dich selbst schau' — nicht allen trau' — auf Gunst nicht bau' — sei nicht genau. (Herder.) — 9. Welche Gedanken werden beim Anblick einer Ruine in uns rege? — 10. Nicht der ist auf der Welt verwaist, — Dem Vater und Mutter gestorben, — Sondern der für Herz und Geist — Keine Lieb' und kein Wissen erworben. (Rückert.)

V. Classe.

1. Der Jüngling am Scheidewege (nach Xenoph). — 2. Die Undankbarkeit. — 3. Abschied eines Freundes (aus d. Oden Lessings). — 4. Der Traum Judas Iskariots. (Messiade III.) — 5. Durch wiederholte Streiche fällt die grösste Eiche. — 6. Philota's (Trauerspiel v. Lessing) Inhaltsangabe. — 7. Was dient uns in Trauer und Kummer zum Troste und zur Ermunterung? — 8. Es stürzt den Sieger oft sein eignes Glück. — 9. Wer mit Erholung recht weiss Arbeit auszugleichen, — Mag ohn' Ermüdung wohl ein schönes Ziel erreichen. (Rückert.) — 10. Blüthen und Hoffnungen. (Vergleich.)

b) Slovenske.

VIII. Razred.

1. Drži se v vsem pravega reda (modrijanski princip). — 2. Razprava o formalni omiki, a) pojem, b) važnost, c) pomočki, d) način. — 3. Kteri nagoni in dogodki so pospeševali preseljevanje v Ameriko? (Po zgodovini.) — 4. Sokratova karakteristika. — 5. Motto: *Quo semel est imbuta recens, servabit odorem testa diu.* Hor. Ep. I. 2. Nauk za mladež: a) važnost mladosti, b) porabi čas dobro, c) varuj se navadnih napak. — 6. Vzroki tridesetletne vojske. — 7. Iste nasledki. — 8. Velikanjski značaji v isti dobi. (Po zgodovini.) — 9. Vvod v Sophoklejeve tragedije. (Po razlagi.) — 10. Karakteristika srednega veka. — 11.—15. Ideja Sophoklejeve Antigone — (pet nalog). — 16. Snačaji Antigone, Ismene in Kreonta. — 17. Primera starega in novega veka (prednosti in pa pomanjkljivosti vsakterega). — 18. Kako je nastala naša slovnica na podlagi Staroslovenščine (Dobrovsky, Kopitar, Metelko). — 19. Vpliv vodà na kulturo. (Matura.)

VII. Razred.

1. „Hej rojaki, opasujmo uma svitle meče!“ Premišljevanje o začetku šolskega leta. — 2. Tri trenutke potrpljenja — V krasno ceno oživiljenja — To so v morje kaplje tri. (Koseski). — 3. Zakaj se govori tolikrat o vremenu? — 4. Levstikova dramatična pesem „Božična“ je spremeniti v pripoved, ki je pisati s cirilico z naglasi po srbskem načinu. — 5. Kakove in toraj ketere živali sta behemot in levjatan v 40. in 41. pogl. Jobovih bukev, in v kateri namen nju obširno popisovanje? (O priliki razlaganja Kosesk. pesmi „Ne sodi.“) — 6. Ali je Deržvinova oda „Bog“ v resnici vredna nenavadne časti, ki jo je dosegla po pravljici na Kitajskem? (Dokaz iz obsega in oblike te pesmi po Levst. prevodu.) — 7. Učenec pripoveduje priprostemu človeku v prijaznem pogovoru, kaj in kakošno je solnce in kako se zgodi, da solnce mrkne. — 8. Kako si imamo misliti postanek in ohranjenje narodnih pesmi, zlasti velikih narodnih epopej? — 9. Prevod srbskih pesmi: „Večera kneževa,“ „Děoba Jakšića“ in ženitne: „Kad več polaze svatovi“ v izvirnem merilu, in več drugih iz raznih slovenskih jezikov. — 10. Prevod v staroslovensko.

VI. Razred.

1. Motto: *Concordia parvae res crescunt, discordia maximae dilabuntur.* (Sall. Jug. 10.) — Razprava o tem: a) pomen, b) obrnjeno na razne stanove človečanstva. — 2. Micipsa na smertnej postelji jemlje slovo od svojih dveh sinov in pa Jugurte posinjenca. (Sall. Jug. c. 10.) — Prevod. — 3. Podbudba k sadjoreji in važnost drevoreje — po Virg. Georg. II. 35. „*Quare agite o, proprios generatim discite cultus agricolae!*“ — zlasti z ozirom na Dolensko-Kranjsko. (Govor.) — 4. Razgled s kacega hriba. (Prosto.) — 5. Kteri glagoli imajo deležnik sedanjega, in kteri preteklega časa? — Dokazi v primernih stavkih. — 6. Kteri so bili prvi vzroki pervej puniški vojski? (Po zgodovini.) — 7. Nasadba tert po vertih in vinogradih, Motto: „*Collibus an plano melius sit ponere vitem, quaere prius.*“ Virg. G. II. 273.“ — 8. Kteri nagoni naj bi spodbujali dijaka k učenju materinščine? — po **Koseskiju**: „Jezik očistite peg, opilite gladko mu rujo, jasno ko struna bo pel.“ — 9. Laokoon, Virg. Aen. II. 201. (Prevod.) — 10. Smert triumvira Julija Caesara. (Po zgodovini.) — 11. Neka znamenita dogodba iz mojega življenja. (Prosto.) — 12. Hvala kmetiškega

stana. — Z nastavam: *O fortunatus nimium, sua si bona norint, agricola!* Virg. Georg. II. 458. — 13. Govor koncu šolskega leta.

V. Razred.

1. Ktere premembe vidimo na sadonosnih drevesih v štiri-letnih časih? — 2. Zima — po Koseski pesmi: „Ostra sapa brije.“ — 3. „Deležnik sedanjega časa“ s primernimi stavki. — 4. Napad samnitiške vojske (polig Liv, X. 20). — 5. Čertica iz življenja Jožefa II., cara, „Ozdravljenje.“ — 6. Cena in cenjenje časa, z napisom: „*Omnia aliena sunt, tempus tantum nostrum est.*“ Sen. Ep. ad. Luc. (pismo). — 7. Posla starih Slovanov o mirnih časih in zihovala deželna obramba (po Jiričeku). — 8. Prijatelji življenja: svitloba, gorkota, zrak in pa voda (razprava po Subicu). — 9. Razbičnost v snašanji gnjezd pri gozdnih ptičih. — 10. Vpliv vremena človeku na mišljenje in delovanje, dušno in telesno gibčnost. — 11. Pogled v preteklost in prihodnost mladenčca — konec šolskega leta.

VI. Zuwachs an Lehrmitteln.

A. Lehrerbibliothek.

Die Lehrerbibliothek hat l. h. M. Erl. v. 24. März 1869, Z. 1815, vom Solarjahre 1870 auf die Dauer von 5 Jahren eine erhöhte Dotation jährlicher 100 fl.

Durch Ankauf beigebracht wurden: Dupanloup, Erziehung, 3 Bde. — Kerschbaumer, Erziehungslehre. — Blanc's Handbuch des Wissensw. aus der Natur und Geschichte, 3 Bde. — Lange, Röm. Alterthum, II. Bd. — Rheinhard, Album des klass. Alterthums, 6 Hefte (Forts. und Schluss). — Kurz, Gesch. der deutschen Literatur, 3 Hefte (Forts.). — Rappard, Karte v. Palästina. — Ebeling, Lexicon zu Sophokles. — Brambach, metr. Studien zu Sophok. — Rothman, Einl. zu Sophok. — Rübbeck, lat. Dartikeln. — Lübbert, Beiträge zur lat. Modus- und Tempuslehre. — Schultz, lat. Synonymik. — Gossrau, lat. Grammatik. — Dragger, Syntax des Tacitus. — Kehrain, Entwürfe zu deut. Aufsätzen. — Sauppe, Themen zu lat. Aufsätzen. — Venn, deutsche Aufsätze (Dispositionen). — Holzinger, Beiträge zu Demosth. — Zeune, Nibelungen Noth. —

Lossow, Ruinen v. Pompej. — Zlati Vek. — Ginzcl, slav. Apost. Ciril u. Method. — Nagelsbach, nachhomerische Theologie. — Hermann, griech. Antiquitäten, 2 Bde. — Scholmann, *Opuscula academ.*, 2 Bde. — Verordnungsblatt. — Oesterr. Geschichte, Bd. 9. (v. Zahn.)

Vom *hohen k. k. Staatsministerium* wurde gnädigst verabfolgt: Die Gymnasial-Zeitschrift.

Vom *hohen k. k. Landespräsidium*: 10 Stück von Pflichtexemplaren verschiedenen Inhaltes.

Von der *hohen k. k. Landesregierung*: Das Landesgesetzblatt.

An sonstigen *Geschenken*: Von Herrn Alois Šranc, Pfarrer in Brezovica, 5 Jahrgänge hist.-polit. Blätter. — Von Beckschen Buchhandlung 2 Exempl. Eggers Lesebuch und 2 Exempl. Vielhabers lat. Uebungsb. — Von Hrn. E. Liegel (Klagenfurt) Janežič's *Cvetnik I. in II. del*; ferner desselben: *Cvetnik slovenske slovesnosti*. — Von Hrn. Prof. u. Inspect. Kordič, *Gramatica graeca* (ital.)

B. Schülerbibliothek.

Aus den Aufnahmestaxen wurden beigeschafft: Göthe, sämmtl. Werke in 3 Bdn. — Lessing, sämmtl. Werke in 5 Bdn. — Herder, sämmtl. Werke in 26 Bdn. — Hammer, Geschichte des osmanischen Reiches. — Pütz, hist. Darstellungen (Mittelalter). — Dielitz, Mittelalter. — Dielitz, Hellas u. Rom. — Wägner, Hellas Land und Volk, 2 Bde. — Wägner, Rom, 2 Bde. — Körner, Buch der Welt. — Körner, Bilder aus Tirol, Krain etc. — Schoeman, griech. Alterthümer. — 2 Exemplare Heinichen, lat. Lexicon. — 2 Exempl. Schenkels griech. Lex. — 5 Exempl. Herodot, ed. Wilhelm. — 5 Exempl. Demosthenes, ed. Pauly. — Humboldt, Ansichten der Natur, 2 Bde. — Cicero, in 4 Bdn. (*antiquar.*) — *Drobtince*, 20. Jahrg. — Wisemanns Fabiola. — Ciril u. Method, v. Bily. — Oesterr. Geschichte f. d. Volk, 9. Bd. (v. Zahn.) — Rosenthal, Convertiten-Bilder, 2. u. 3. Bd.

An *Geschenken* kamen: Von Hrn. Prof. Marn 3 Exempl. Zlati Vek. — V. Hrn. Canonicus Jos. Staudacher: Tacitus Agri-

cola, — Germania, — Orator ed. Tschoffen; Erdbeben v. Peru, — das Alter der Erde, — zwölf Fragmente der Geologie (v. Marenzi). — Ein Maitag (Raab). — Von Dan. Šufraj, VIII. Cl., Schenkels griech. Lexic. — Von J. Frančić, IV. Cl., Forschungen u. Denkwürdigkeiten; Vater Heinz, Erz.; Kloster Ossiach (Rainver). — Von Hrn. Insp. u. Prof. Kordić eine *Gramatica graeca* (ital.) als Verfasser.

C. Physikalisches Cabinet.

Aus den mit hochlöbl. k. k. L.-Reg.-Erl. v. 28. Oct. 1869, Z. 7918, angewiesenen 150 fl. ö. W. wurde neu angeschafft: a) 1 *Laterna magica*, b) 5 Geissler'sche Röhren und c) mehrere Apparate reparirt.

D. Naturhistorisches Cabinet.

Aus der mit hochlöbl. k. k. L.-Reg.-Erl. v. 15. Dec. 1869, Z. 9161, angewiesenen Dotation von 52 fl. 50 kr. wurde angeschafft: 1. Turmalinzing. — Crystalle: Beryll, Zircon, Topas, Glimmer. — 2. Skelete: *Canis dom.*, *Felis dom.*, *Corvus frugilegus*, *Emys europ.*, *Lacerta virid.*, *Trepidonaus natrise*, *Rana esculenta*, *Aspius rapax*.

Die **Münzsammlung** erhielt durch besondere Gewogenheit Sr. Wohlgeb. des Hrn. Fr. Langer Edl. v. Podgoro eine reichliche Sammlung altrömischer, wohlerhaltenen Silber- sowie anderer werthvollen Münzen zum Geschenke. — Ferner erhielt selbe 6 Silbermünzen v. Hrn. Pfarrer Andreas Škrabec, und einige venet. v. Hrn. Jos. Wagner, k. k. Kanzlei-Director.

Und das nat.-histor. Cabinet nahm mit Dank mehrere wohl-erhaltene Exemplare von Muscheln und Schnecken aus dem mittelländ. Meere vom hochw. P. Benvenut Chrobat entgegen.

Den freundlichen Gönnern wird hiemit ein herzlicher Dank ausgesprochen mit dem Wunsche, Sie mögen noch fernerhin als solche bleiben wollen und viele Nachahmer finden, auf dass das nat.-histor. Cabinet durch gemeinsame Mitwirkung eine den Anforderungen entsprechende Vermehrung erhalte.

VII. Gymnasial-Unterstützungsfond,

gegründet im Jahre 1858 vom gottseligen hochw. Herrn *Bartholomäus Arko*, Propst, Dechant und Stadtpfarrer zu Rudolfswerth, als Erinnerungs-Monument an die erfreuliche Geburt Sr. Hoheit des kais. Kronprinzen Rudolph.

Gedachter Fond hat auch in diesem Schuljahre eine ergiebige Theilnahme gefunden, so wie selber anderseits hart in Anspruch genommen wurde.

Verabreicht wurden vom *hohen k. k. Landespräsidium* ddo. 5. Febr., Z. 868, aus dem *Pflügel'schen* Nachlasse 200 fl. Von der *Sparcasse in Laibach* 200 fl., welche durch Ankauf von Obligationen nutzbringend angelegt sind. — An Interessen von Obligationen gingen ein 53 fl. 68 kr. — Ferner haben sich durch Privatspenden helfend betheiligt: Die hochw. Herren Se. Propst. Gn. *Simon Wilfan*; Can.: *Jos. Žagar*, *Fr. Prusnik*; Vic. *Jos. Cirer*; Pfarrer: *J. Kraškovic*, *Joh. Bučnik*, *Jak. Gruden*, *K. Martinec*, *Joh. Verščaj*, *Stef. Turek*, *Jak. Skala*, *Jos. Rome*, Kap. *Bl. Justin*; die Herren: *Ant. Gertscher*, k. k. Kreisgerichts-Präsident, *Raim. Zhuber*, k. k. Landesgerichtsrath, *Andr. Vojška*, k. k. Landesgerichtsrath, *J. Perše*, k. k. Staatsanwalt, *W. Gandini*, k. k. Kreisgerichts-Secretär, *A. Gerdešič*, k. k. Kreisgerichts-Adjunct, *H. Lehmann*, k. k. Hauptmann in Pension und Bürgermeister, *Tous. Ritter v. Fichtenau*, Postmeister und Realitätenbesitzer, *Dr. Jos. Skedel*, *Jul. Jombart*, Gutsbesitzer, *Fr. Kokalj*, Lehrer.

Ausgegeben wurden auf Provision für Obligationen, auf Unterstützung armer Studirenden an Schulbüchern, Kleidung, Beschuhung, Schulgeld 118 fl. 30 kr.

Im Namen der Schüler sagt die Direction allen Gönnern der Lehranstalt und Freunden der studirenden Jugend für die geleistete Aushilfe den herzlichsten Dank mit der Aufforderung an Studirende, der Aushilfe sich würdig zu machen und für selbe dankbar zu sein.

VIII. Wichtigere Verordnungen der hohen Unterrichtsbehörden.

H. k. k. M. E. für Cultus und Unterricht v. 12. Juli 1869, Z. 6299, womit 12 halbe Stipendien von je 100 fl. für würdige und geeignete Lehramtscandidaten in Krain bewilliget sind.

H. k. k. M. E. für Cultus und Unterricht v. 30. Dec. 1869, Z. 11739, betreffend die an Civilinstituten studirenden Militärstipendisten.

H. k. k. M. E. für Cultus und Unterricht v. 6. Febr. 1870, Z. 1488, womit die Maturitätsprüfungstaxen von 2 fl. 10 kr. auf 6 fl. erhöht werden.

H. k. k. M. E. für Cultus und Unterricht v. 3. März 1870, Z. 9316, womit der am 3. Sept. 1869 in der Ordens-Congregation angeordnete Wechsel der Gymnasial-Direction zu Rudolfswerth genehmiget ist.

H. k. k. M. E. für Cultus und Unterricht v. 14. März 1870, Z. 2370, wodurch angeordnet ist, dass bei der Aufnahme der Schüler ins Gymnasium von der Forderung der Zeugnisse aus der Volksschule Umgang genommen werde und die Aufnahme durch die Aufnahmeprüfung des betreffenden Lehrkörpers sicherzustellen sei.

H. k. k. M. E. für Cultus und Unterricht v. 30. April 1870, Z. 3573, womit für die Privatisten die Maturitäts-Prüfungstaxen auf 18 fl. erhöht werden.

H. k. k. M. E. für Cultus und Unterricht v. 7. Mai 1870, Z. 3753; ferner h. k. k. L. R. E. v. 10. Juni 1870, Z. 4453, wornach die für Gymnasial-Schulprämien präliminirten Subventionen die verfassungsmässige Genehmigung nicht erhalten haben, und in Folge dessen in diesem Schuljahre keine Prämien vertheilt werden.

H. k. k. L. R. E. 10. Juli 1870, Z. 5376, betreffend die Lehramtsandidaten für das Volksschulwesen.

IX. Zur Chronik des Gymnasiums.

Die Verfügung der Provinz-Congregation zu Kastanjevica v. 3. Sept. 1869, dass an die Stelle der suppl. Lehrer P. Kallist Medic und P. Pius Kopitar, welche zur Fortsetzung der theol. Studien einberufen wurden, der wegen Krankheit quiescirend gewesene P. Engelbert Vovk und P. Clemens Jelenec als solche eintreten, hat die hohe k. k. Landesregierung mit Erl. v. 12. März 1870, Z. 2013, genehmigt.

Am 1. October wurde das Schuljahr 1870 mit dem heil. Geistamte eröffnet, und am 2. October begann der Schulunterricht, der im Verlaufe des Schuljahres keine Störung erfuhr.

Am 4. October, als Namensfeste Sr. Majestät des Kaisers Franz Josef I., wohnte die studirende Jugend einem Hochamte bei.

Im Monate November inspicierten die Herren Inspectoren Karl Holzinger und Dr. Math. Wretschko die Schulanstalt.

Am 26. Februar wurde das I. Semester mit einer gesungenen Messe und Vertheilung der Zeugnisse geschlossen, und das II. Sem. ebenfalls mit ges. Messe am 4. März eröffnet.

Das ganze Jahr hindurch, mit Ausnahme von 17 Tagen im strengen Winter, wohnte die Jugend einer Schulmesse bei mit Gesang. — An Sonn- und Feiertagen wurde die Exhorte vom Relig.-Professor P. Ignaz Staudacher um halb 8 Uhr abgehalten, worauf die gesungene Messe folgte; hiebei wurden theils gewöhnliche Kirchenlieder gesungen oder instrumentirte Messen aufgeführt, welche Prof. P. Rafael Klemenčič als Musiklehrer leitete.

Die gesetzlichen 5 Beichttage wurden angesetzt auf den 13. October, 15. December, 31. März, 2. Juni, 15. Juli. — Und die üblichen Exercitien wurden abgehalten am 29., 30., 31. März, geleitet vom hochw. Relig.-Professor.

Nach altherkömmlicher Weise wohnte die Jugend sammt dem Lehrkörper allen kirchlichen öffentlichen Processionen bei.

Vom 11. bis 23. Juli wurden die Versetzprüfungen (mündliche und schriftliche) vorgenommen.

Schluss am 30. Juli. — Hochamt mit Te Deum, darauf im Gymnasial-Saale ein deutscher, ein slovenischer, ein lateinischer Vortrag, mit dazwischen entsprechend vertheilten Partien von Gesang, Vertheilung der Zeugnisse und Verlesung der öffentlich zu belobenden Schüler.

Am 1. October wird das künftige Schuljahr mit dem heil. Geistamte eröffnet werden. Die Aufnahme in das Gymnasium geschieht am 28., 29., 30. September. Die neu eintretenden Schüler haben eine Aufnahmstaxe von 2 fl. 10 kr. zu erlegen.

X. Anhang.

A) Das Ergebniss der diesjährigen Matura.

Post-Nr	N a m e	Vaterland	Geburtsort	Note	Angeblicher Beruf
1	Gapp Joh. v. Tamerburg	Krain	Rudolfswerth	reif	Jus
2	Gerzin Mathias	dto.	Černomelj	reif	Philosophie
3	Ilec Joh. Chrys.	dto.	Ribnica	auf zwei Monate verschoben	
4	Ilec Joh. Nep.	dto.	Ribnica	reif	Medicin
5	Jošt Josef	dto.	Rudolfswerth	reif	Philosophie
6	Klein Johann	dto.	St. Michael bei Rudolfswerth	reif	Jus
7	Ogrinec Josef	dto.	Laibach	reif mit Auszeich.	Marine
8	Omachen Gustav	dto.	Sittich	reif	Jus
9	Petrič Josef	dto.	Semič	reif	Philosophie
10	Pirec Georg	dto.	Kropa	auf zwei Monate verschoben	
11	Šušlaj Daniel	Croatien	Žakanje	reif mit Auszeich.	Jus
12	Trenec Franz	Krain	St. Barthelmä	reif	Jus
13	Zhuber Emil Edler v. Okrog	dto.	St. Martin bei Littai	reif	Jus
14	Fabčić Anton. Extern	dto.	St. Veit bei Ipava	auf zwei Monate verschoben	

B) Verzeichniss der Schüler in ihrer Rangordnung am Schlusse des Schuljahres 1870.

VIII. Classe.

Šušlaj Daniel aus Žakanje in Croatien.	Petrič Josef aus Semič.
Ogrinec Josef aus Laibach.	Zhuber Emil Edler v. Okrog aus St. Martin bei Littai.
Trenec Franz aus St. Barthelmä.	Omachen Gustav aus Sittich.
Klein Johann aus St. Michael bei Rudolfswerth.	Gerzin Mathias aus Černomelj.
	Jošt Josef aus Rudolfswerth.

Ilec Johann Nep. aus Ribnica.	Slokar Johann aus Kamnje im
Gapp Johann v. Tamberburg aus	Küstenlande.
Rudolfswerth.	Pirec Georg aus Kropa.
Ilec Johann Chrys. aus Ribnica.	Fuchs Johann aus Semič.

VII. Classe.

Zhuber Amon Edler v. Okrog	Gogola Johann aus Krainburg.
aus Laibach.	Ipavec Theobald aus Rudolfs-
Klemenčič Ignaz aus Trebno.	werth.
Leinmüller Edmund aus Zwettel	Vodir Markus aus Breznica.
in Niederösterreich.	Potočnik Benjamin aus Krainburg.
Modic Mathias aus Lašče.	Bervar Jakob aus Kolovrat.
Smola Albin aus St. Michael bei	Plantan Johann aus Gottschee.
Rudolfswerth.	Darovec Franz aus Prečina.
Pfefferer Adolf aus Mokronog.	

VI. Classe.

Bartel Anton aus Mirnapeč.	Pahor Anton aus Jamnje im
Wilfan Johann aus Škofjaloka.	Küstenlande.
Schweiger Franz aus Černomelj.	Zajec Franz aus Belacerkev.
Bedenek Jakob aus Cirkle bei	Ziegler Josef aus Rudolfswerth.
Krainburg.	Šekula Franz aus Rudolfswerth.
Bervar Johann aus Rudolfswerth.	Rohrmann Adolf aus Rudolfs-
Omahen Franz aus Žuženberk.	werth.
Kramar Johann aus Toplica.	Kožar Anton aus St. Veit bei
Raubar Franz aus Rudolfswerth.	Sittich.
Borstnar Josef aus Mokronog.	Bartel Mathias aus Mirnapeč.
Kersnik Josef aus Berdo.	Košiček Johann aus Žuženberk.
Globočnik Anton aus Cirkle bei	Kutnar Joh. aus St. Veit bei Sittich.
Krainburg.	Skušek Johann aus Rateče.

V. Classe.

Nemanič Martin aus Metlika.	Samide Josef aus Klindorf in
Kump Josef aus Černomelj.	Gottschee.
Vovk Franz aus St. Michael bei	Zalokar Ferdinand aus Metlika.
Rudolfswerth.	Kovač Josef aus Žuženberk.
Pavlin Alfons aus Thurn am Hart.	Pož Karl aus Rateče.

Zaman Franz aus St. Martin bei Littai.	Potočnik Otto aus Adelsberg.
Wachsel Johann aus Leskovec.	Greibenec Otto aus Rudolfswerth.
Cerk Josef aus Barovnica.	Žbontar Peter aus Zalilog bei Zelezniki.
Ferlič Josef aus Rudolfswerth.	Jošt Ludwig aus Rateče.

IV. Classe.

Kastrevec Egid aus Černomelj.	Režek Georg aus Radovica.
Černe Victor aus Gottschee.	Žagar Johann aus Trebelno.
Savor Johann aus Radovica.	Frantič Michael aus Laibach.
Seidel Ferdinand aus Rudolfswerth.	Sturm Franz aus Metlika.
Terdan Andreas aus Ribnica.	Rohrmann Josef aus Bučka.
Rohrmann Rudolf aus Rudolfswerth.	Arkar Josef aus Žuženberk.
Kastrevec Franz aus Černomelj.	Šetina Franz aus Mokronog.
Zamán Andreas aus St. Kantian.	Vidmar Mathias aus Mirna.
	Smrekar Ignaz aus St. Ruprecht.
	Škrem Franz aus Metlika.

III. Classe.

Zorec Franz aus St. Lorenz a. d. Temenic.	Gregorič Franz aus St. Barthelmä.
Anziček Ferdinand aus St. Ruprecht.	Zepuder Jakob aus Dob.
Malenšek Martin aus Semič.	Jelenec Stefan aus Železnike.
Meglič Josef aus St. Michael bei Rudolfswerth.	Dular Franz aus Prečina.
Zamide Mathias aus Toplica.	Jenič Alois aus Rudolfswerth.
Zajec Josef aus St. Veit bei Sittich.	Foršček Johann aus St. Michael bei Rudolfswerth.
	Rozina Victor aus Rudolfswerth.
	Bučar Julius aus Rudolfswerth.

II. Classe.

Perpar Franz aus Doberniče.	Novak Stanislav aus Boštanj.
Pekolj Josef aus Doberniče.	Smidhen Rudolf aus Žakanje in Croatien.
Kump Karl aus Metlika.	Novak Josef aus St. Ruprecht.
Frankovič Heinrich aus Rudolfswerth.	Muren Johann aus Prečina.
Rizolli Emil aus Rudolfswerth.	Taboure Josef aus Triest.
Mušič Gustav aus Kerka.	Kristof Ernest aus Pöllandl.

Kadunec Anton aus Žuženberk.	Žura Johann aus Prečina.
Baskvar Michael aus Krainburg.	Krevz Josef aus Mirnapeč.
Gregorič Joh. aus Rudolfswerth.	Toussaint Ritter v. Fichtenau aus Rudolfswerth.
Smola Otto aus St. Michael bei Rudolfswerth.	Kustrin Johann aus Rudolfswerth.
Skubič Anton aus Černomelj.	Petrič Johann aus Žabjvas.
Mejač Johann aus Motnik.	Oštir Michael aus Bergana.
Stopar Anton aus St. Veit bei Sittich.	

I. Classe.

Golf Johann aus St. Veit bei Sittich.	Lahainer Wilhelm aus Hof bei Seisenberg.
Nemanič Johann aus Metlika.	Štenta Franz aus Dobropolje.
Jakše Franz aus St. Veit bei Sittich.	Petrič Franz aus Ipava.
Kukman Franz aus Prečina.	Vertačič Alois aus Rudolfswerth.
Rohrman Victor aus Rudolfswerth.	Škrem Victor aus Metlika.
Durini Victor aus Rudolfswerth.	Kolbezen Johann aus Černomelj.
Kolenec Josef aus Mirnapeč.	Kos Michael aus Mirnapeč.
Peče Franz aus Mitterdorf in Gottschee.	Garzarolli Alexander Edler von Thurnlack aus Venedig.
Markel Josef aus Rudolfswerth.	Faber Ernest aus Pöllandl (Stein- wand in Gottschee.)
Porupsky Karl aus Gottschee.	Nič Felix aus Berdo.
Ogrinec Karl aus Rudolfswerth.	Raubar Wilhelm aus Rudolfs- werth.
Bartelme Alois aus Klindorf in Gottschee.	Germ Karl aus Rudolfswerth.

P. Ladislaus Hrovat.

